ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 10
1935
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

5-ий рік видання.

ЗМІСТ

10 (55)-ого числа за жовтень 1935 р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78.

М. ФІЛЯНСЬКИЙ (Зі Збірки: Цілую Землю, Харків 1928).

ΑΓΓΕΛΟΣ.

О, скільки зміннн, віків, коліннн
Труду невпинному взаміннн
Доннносив віннн своє аміньньнь!..
І нісся віннн, немов законнн —
Нннагад всім нам про вічний соннн...

Співай же, серце, свій пеанни,
Поки горить під сонцем ланнн
В щоденнім куреві оманнн...

Бо прийде деньньнь, і вже не віннн,
А зійде з лоннн таємна тіньньнь
І мовить наммм — аміньньнь...
амінь.

Роман Дурбак.

СТУДЕНТ.

Д. Базюкові присвята.

Малесенький покоїк в сірих сутеринах,
Віконниці по пахи влізли в третоари,
А там за містом — сміх, а там так сонце жарить,
Там вже весна гучна сміється мов дитина.

За столиком сидить студент і ломить втому,
Як той пустельник — сам, в самотній темній крипті, —
Не лізуть в голову тяжкі, мов гори, скрипти,
Бо гірко вчитися, як вийде з серця спомин...

Ось рівно рік буде, як він в тюрмі був втратив
Свободу юних днів і там шукав спокою...
А келія така, як той його покоїк,
Лише віконниці стискали кріпко ґрати!..

І тут і там, в тюрмі луч сонця перли сіє, —
Та тут тепер, хоч в хаті чад і сива темінь,
Свободи клапоть є, яка у сні тюремнім
Так часто снилася, щоб виросла надія!..

Малесенький покоїк в сірих сутеринах...
Над скриптами стутент скінчив гіркий свій спомин, —
Веселий, як давно, у оці — блиски грому,
Бо нині він — мов птах і здібний знов — до чину!

Дм. Николишин.

ГАННІБАЛЬ.

Історична поема із римської старовини.

І. АЛЬПИ.

Грізно наїжились ґрайські засніжені Альпи,
яром Ізари скелистим на двоє роздерті;
наче за барки взялись скаменілі Ґіґанти:
вперлися всякого гостя нахабного сперти.
Біла Пеніна* ліворуч лягла до півночі
й кинула скосом на південь заломаний гребінь.
Де ж той безумний смільчак, що змагатись охочий
з муром отим крижаним, що кінчається в небі?

Отже найшовся таки... На мяку полонину,
де вже не грають бори, починаються скелі,
з правого боку ріки під вечірню годину
пізнього літа виходять борці невеселі.
Кожен і рослий, і дужий, у кожного зброя,
в кожного смагле обличчя обросле, суворе;
кожен відважний як лев і бувалий у боях;
тільки ж ворожі борці привітніші як гори...

Стрічкою сунуться збройні борці з-над Ізари;
кожен, як тільки — спинившись — на стіни погляне,
губиться, наче на вид неминучої кари,
й серце, готове на все й загартоване, — вяне.
Сунуться збройні борці — тай не сто їх, не двіста:
тисячів восьмий десяток, і коні, і слони.
Що ж то за військо таке і з якого ж то міста?
Се картаґінці, нащадки дружини Дидони.

От і зявився з гуртом молодий воєвода: —
Ганнібаль, син Гамількара, стрункий, кучерявий;
в двадцять і шостому році начальник народу
й певний керманич йому у змаганнях до слави.
Як Олександер Великий своїх македонців
кинув на царство Дарея з нагальністю грому,
Баркас отак картаґінців, роджених на сонці,
пре через Альпи грізні на суперницю Рому.

Зложена батькові хлопцем велика присяга:
ворогом Роми зостатись до самої смерти —
стала наказом душі й мов болюча зневага
слід натиснула на ній неминущий, нестертий;
він учинив його серце колискою бунту,
вливши у нього за долю отчизни тривогу,
він наказав йому знищити волю Саґунту
й тим розпалити нову кроволитну пожогу.

---

* Сьогодні Монблян.

Рома обрушена ладилась лютощі Марта
кинути з вістря мечів поза Африка хвилі;
тільки ж інакше звеліли Ваал і Астарта:
Ганнібаль бурю несе на латинські оселі.
Заки та воля попала в сенат і на форум,
вже переплиг Піринеї і води Родану,
силу ворожих ґаллійців, на хитрощі скору,
миттю здавив — і на брамі Італії станув.

Оком вірлиним обкинув пасмо гребенясте,
вкрите ліворуч під верх крижаними латками:
„Табором станемо тут; треба слони попасти
та й підождати на тих, що лишились за нами".
Видав наказ і без дальшого зайвого слова
бистро конем вороним горосхилом помчався
в сторону, звідки до нього сподіваний провал
килимом цвіття гірського й надіями слався.

Сонце давно вже скотилось у царство західнє,
сумерк і страх проганяла розжевріла ватра,
як воєвода, вернувши з обличчям погідним,
їхав до свого намету, минаючи шатра.
Скоро весь табор замовк, заворожившй мари,
щоб перемінна година не вкрала спокою;
ніч із далеких яруг грамітної Ізари
дихала вітром холодним з імлою вогкою.

* * *

Ніч переможня і мрачна зломила вже втретє
табор завзятих борців; навіть варта дрімає.
Тільки гетьман молоденький у свому наметі,
хоч на медведях лежить, того сну не спіймає.
Завтра гадає вести картаґінців на провал;
два дні спочинку доволі хіба для народу.
Так між демонами наче вчинилася змова:
саме в найтяжчий момент попсували погоду.

Хитра Ізара вже першої ночі по другій
варті із вітром холодним туман підкотила:
щезли скелисті верхи і бездонні яруги,
ба, й полонини в тумані пізнати не сила.
Згодом імла удушна розлилася росою:
мерзнуть звірята, похнюплені нипають люди;
лицар хоробрий як лев, недоступний у бою,
наче приборканий олень між шатрами блудить.

Ганнібаль думкою шляхи перейдені мірить:
зчислює втрати чималі в тяжкому поході...
Так не зламать їм його самопевности й віри,

в серце не вкрадеться сумнів — руїнник і злодій.
Ранком, лиш сонічко верне й туман пробереться,
дальше вперед, бо готове вже все до дороги.
Там за хребтом надпаданська долина сміється,
там дожида його божий вістун перемоги.

Стрів його ще в Етониссі над Ібром кипучим:
— досі не вміє сказать, чи то сон був чи зява... —
став на світанку в наметі з обличчям лискучим:
„Я від Юпітера тут — провідник твій і слава.
Підеш за мною — сказав — до Італії з військом,
тільки ж очей ні на мить не відхилиш од мене“.
Він і подався за ним — а не чув нічогісько —
через поля і міста на проваля червене...

Зразу лиш острах відчув, трохи згодом цікавість:
що се таке, що йому оглядатись не вільно?
Він завагавсь... Та думки і хотіння лукаві
верх узяли: озирнувсь — і вжахнувсь божевільно.
Це ж недалечко за ним гураґаном котився
змій по широкій землі, непомірно великий,
аж під вагою його до коріння валився
ліс молодий здоровенний із лоскотом диким.

Вище на небі зявилася туча жахлива;
з неї перуни сліпучі у землю гатили,
небо з землею змішала розбурхана злива,
смерти демони із реготом жниво косили.
„Що це чудовищне явище має значити?“
— „Повна руїна Італії... Більш не питайся.
Того, що доля судила, тобі не змінити.
Здайсь на богів із майбутнім, іди й не спиняйся!“ —

Ганнібаль так і вгадав, що вчинив не до речі;
все ж таки острах минув, а завзяття зродилось.
Чув, що за те йому змій повалиться на плечі,
все ж таки дальше вперед! це ж так солодко, мило.
От і післанця нема перед ним: він полинув
через проваля дорогу мостити для нього.
Справді, яка вона рівна, аж ген на долину
вічно зелену. О, скільки ту цвіття дрібного,

пахощів скільки пянких... О, а там що за диво?
Фавни із німфами граються... Сміхи та жарти.
Птахи музику якусь завели вередливу,
пальми хвилюють... Чи сад золотої Астарти?
Шелест ніжний водограїв, а з етеру цвіти
сиплються білі безгучно і тануть на воду.
Ось і післанець у ясну кирею одітий
чашу йому підсува і: „Ти спиш, воєводо?“

„Де там, не сплю...“ І за чашу... Та знову той голос:
„Спиш, воєводо?“ — „Га, хто ж це? Ганнон? Ба, невже я
спав таки?“ — „Так. Ось устань і поглянь лиш навколо“
Ганнібаль скочив, розпняв занавісу: Кирея
біла, сніжна навкруги аж за очі ловила
в сяйві холодного ранку й кінця не було їй;
в ній войовнича мужва безпорадно бродила
мов по надвірю пухкім чарівниці лихої.

„Сніг?!..“ здивувавсь воєвода і вийшов з намету.
„Сніг...“ зажуривсь не на жарт його друг і товариш.
„Ворог зрадливий твого величавого лету,
гірший усіх, бо на нього ти збройно не вдариш.
Засоби наші скупі тай нізвідки їх брати;
трави під снігом — і люди попали в тривогу —“.
„Правда, Ганноне, твоя; нам нічого і ждати:
жертва богам і сніданок — і в дальшу дорогу!“

* * *

Бореться з хмарами сонце і сили не має;
біла сувора Пеніна сніжницею дише.
Провалом військо пунійське дороги шукає;
котиться гомін по морі альпейської тиші.
Злякана бистра козуля між прірви сховалась,
сизий орел круголетом полинув за хмару.
Втома й бліда безнадія в серця добиралась,
здатна борців замінити в безумну отару.

Тільки одна непохитна держала їх воля:
Ганнібаль їй на імя. Він попереду їхав,
мірив очима щовби і далекі роздолля,
важив і дійсність і сон: був і клопіт, і втіха.
Чув, що одне ще зусилля й запора остання
гряне й заглушить собою залякані тони...
Гордо ступа вороний, несучи свого пана,
вухами чуйно стриже та зубелами дзвонить.

Провал кінчиться; ліворуч піднявсь кривобокий
щовб; і на нього попер він коня вороного.
Станув і глянув у низ: у долині глибокій
яр вигріває ліси у багацтві пливкого
сонця й біжить за рікою у даль фіолєтну,
аж до низин надпаданських розкішно зелених,
де заспокоює Рома жаду ненаситну
вістрєм захланного плуга й мечів насталених.

Ба, тай куди вже та Рома захланна не преться:
в себе на півдні пішла поза Скиллю й Харибду,

там до країни стовпів Мелікарта береться,
згодом забагне Ахаї, а може й Єгипту.
Якже тоді Кархедон?! — І затрясся від гніву,
кінь заіржав; покотився, здавалось, під небо
голос його. Повернувсь тоді Ганнібаль живо
й рухом правиці покликав жовнірів до себе.

Якже на щовбі зібралася збройна громада,
він, показавши рукою барвисту картину
пишного яру й далеких долин аж до Паду,
слово палке й поривисте в серця їм укинув:
„Славні сини Кархедону, товариші зброї!
Це вам остання частина дороги до цілі:
Дурії-річки русло до інсубрів і боїв;
там на паданському низі оселями сіли.

„Тут ви сьогодні не тільки Італії мури,
Роми передню стіну переходите, браття;
прикрощам вашим конець тут і думам понурим,
кільчиться сімячко вашої віри й завзяття.
Зійдемо спадом із гір цих на доли мов повінь,
грянем борвієм на римські грізні леґіони,
в бою одному чи двох знесемо їх і в крові
втопимо помсту і страх за нащадків Дидони.

„Гей, переможці Саґунту, стрімких Піринеїв,
диких ґаллійців, Родану й цієї Пеніни!
Це вам дорога до Роми! Що сміє до неї
вас не пустити й спасти Капітоль од руїни?
Бренна ґаллійці його замалим не спалили.
Ви ж хіба гірші від тих дикунів, кархадонці?"
Хмара не вміла пілкнути вогнистої сили:
Ганнібаль — ґеній війни — красувався на сонці.

„Ось вам свідоцтво богів!" І вказав їм рукою:
з низу піднявся орел і полинув на право.
Радість велика ураз схвилювала товпою,
наче б орел їм подав перемогу і славу.
„Ганнібаль Баркас! Ти наша красо і надіє!"
зично гукають і зброєю кожен брязкоче.
„Поки ти з нами, то ворог нас не подоліє!
Дальше веди нас, куди твоє серце захоче!"

* * *

Ганнібаль дальше повів їх... Не знали, які то
того ще дня перешкоди природа їм кине:
скільки пасток леднякових там чигало скрито,
скільки худоби та люду в дорозі ще згине.

Скоро ще й праця прийшла небувало велика,
праця, яку лиш природа потрапить завдати.
Шлях перетяла їм пропасть глибока та дика;
скельним обривом дорогу прийшлося рівняти.

Днів аж чотири не праці, а справжньої муки:
ліс витинати, огнями пожежними й оцтом
скелю розсаджувать, раначи ноги та руки,
кровю купуючи ступні пророблені й потом...
Справді, хто ваші надлюдські зусилля ще нині
так, як годиться, оцінить, нащадки Дидони?!
Адже куди було тяжко пробратись людині,
ви позводили свої обвантажені слони!

Альпи — ворожі Ґіґанти були вже за ними,
Дурія, річка сріблиста, сміялася-грала;
скот помарнілий плаями розбривсь запашними,
збройна громада свої болячки лікувала.
Ганнібаль думкою й серцем спочив на верхіві
щастя здобутого вперто по трудах кровавих;
якже минуло три дні відпочинку, повів їх,
де дожидав їх вістун перемоги і слави.

Падолист 1933.

Лячерда Медина Челі.

Quod est veritas?

— Увільнити, Йосифе?... Я ж бо не цезар, а лише прокуратор Юдеї... Тієї Юдеї, котра ненавидить мене й одночасно боїться, а тому вічно шукає можливости знищити мене в Римі. Хіба ж ти сам не чув, як гукали, витикаючи мені мало не зраду цезареві? Вони завзялися за всяку ціну позбавити життя цього свого могутнього пророка, незалежно від того, чи цар він Юдейський, чи не цар. І тепер вони вже не випустять його зі своїх пазурів. На відкритий бій вони не здібні, але хто знає, яку підлоту ще можуть вигадати? Їхня зброя — лише наклепи, зрада й брехня...

Пілат нагло урвав мову. Схвильований проханням Йосифа Ариматейського, яке було продовженням вранішніх благань Прокули, котрі випливали зі страшних снів-видин Пілатової дружини, — прокуратор забув, що той, до кого він говорить, юдей.

Однак красне Йосифове обличчя не виявило ані образи, ані обурення, лише глибокий смуток. Голова низько впала на груди, тьмяне лице потемніло не лише від тіни, що накидала на нього низько-спущена арабська загортка, двічі повязана навкола голови зеленим дорогоцінним шнуром.

Пілат помовчав і глибоко зідхнув.

— Я не хотів діткнути тебе, друже. Ти це знаєш. Як щирого приятеля приймає тебе Понтій Пілат. А коли римлянин дає своє приятельство чужинцеві та ще з народу Римові підвладного, то, очевидно, знає, що робить. Знає також і те, що така приязнь повна підводних скель та каміння, яке часами ніяк оминути не можна.

Йосиф підніс немов освітлені з середини прекрасні очі.

— Знає, прокураторе, й чужинець, що саме він робить, коли приймає приязнь римлянина. Особливо, коли той римлянин ще й прокуратор.

— Зрештою, — продовжував свою думку Пілат, — мені здається, що ти — завжди в опозиції. Помітив я те, що вони б радо знищили й тебе, як і мене. Ти й справді зірвав з їхнім Законом?

— Бо вони зробили Законом цілу сітку заплутаних обходів закону, систему лукавства, компромісів, ошуканства, подвійної моралі: одну, щоб проповідувати про неї в храмі в суботу, друга — зручніша, для щоденного вжитку проповідників у першу чергу.

— Так... Ти не вважаєш за нечистий цього палацу тому, що живе в ньому римлянин. Бути гостем за моїм столом — для тебе не є знечищенням. Властиво... — на хвильку Пілат завагався. — Властиво, що може вязати тебе, вільного душею й ясною думкою, належного більш цілому людству, ніж якомусь окремому народові, що вяже тебе з цим людом рабської психіки й наскрізь рабської вдачі?

Обличчя Йосифа лишилось нерухомо-спокійним, лише ніздрі орлого носу трохи затремтіли:

— Понтіє! Скільки століть цей нарід був у неволі? В неволі тим тяжчій, що ділила його з переможцями віра, яку гноблено. Тобто — увесь світогляд, всі ідеали, мораль — все було гноблене й викорінюване. Що ж дивного, що батьки — раби могли виховати лише рабів-синів і внуків?!

— Але ж ти...

Йосиф розклав руки:

— Я... я, щоб я не робив, щоб не думав, — я залишусь сином свого народу. Навіть, хоча б я не хотів цього з усього серця. І кровю, й духом я — їхній. То дарма, що говорю, наприклад, твоєю мовою, як рідною, елінських мудрців та поетів читаю, як власні святі книги, але ж ні еліном, ні римлянином від того я не став. Щось має в мені залишитись суто моє й це щось завжди стоятиме стіною між мною і чужинцями. — Легенько махнув рукою, помітивши ледве вловиму Пілатову усмішку. — Стривай! Тебе напевне попереджали про мене, що я — зовсім не юдей, а навпаки — зрадник і ворог юдейства?

— Ну, ясно! Але, що ж вяже тебе з ними? Чому ти ходиш до них і на їхні наради, і береш участь в дивовижних їхніх суперечках? Нарешті, от і нині підносиш свій голос за цього, як

вони кажуть, підбурювача проти Риму, претендента на трон Давидів чи то Соломонів?..

— Не за претендента, Понтіє; за Месію!

— Нехай, про мене. Бо ж мені це однаково. Зрештою я й не мушу знати тих тонкостей. Але, що тобі, Йосифе, Месія, що вперто сам йде на смерть і дає мені зрозуміти, що це невідклично мусить статись? Я подаю Йому явну можливість врятуватись: і варту Його зменчив, і раз-у-раз переводив Його з вязниці туди й сюди, гадав, що учні Його без намаги відберуть Його від вартівців, — а отже Він, як і Сократ, не хоче порушити закон, дарма, що провини за ним нема жадної. Що ж тобі, Йосифе, цей Месія?

— Месія, Понтіє, це — відродження мого зганьбленого, знищеного і дощенту спідлілого в утисках народу. — Помітивши Пілатів рух, Йосиф поспішив продовжати: — Відрдоження не в напрямі конче утворення власної завойовницької держави, але перш за все відродження моральне, духове, без якого не може бути нічого великого і вічного. Відродження затоптаних у багно ідеалів, збудження приспаного дзеленчанням золота шляхетного духа, відродження ведучої легенди, що не вмерла під брязкіт шалей ваги і бринкання локтя. Месія, Понтіє, це людська гідність, повернена цим гандлярам, крутіям, шахраям і здирщикам, за яких небезпідставно вважає юдеїв цілий світ.

Пілат потихеньку пристукував по яшмовому столу пальцями, рясно оздобленими перстенями.

— „Володарство моє — не з світу сього!“ — промовив задумливо. І, раптом, змінивши тон, заговорив захоплено:

— Щось є незвичайне в цьому „Цареві юдейському“, Йосифе! Незвичайне! Повір мені: з першим поглядом на Нього мене прошила думка — цей не має жадної вини! Я й сам хотів увільнити Його. А коли ж і Прокула так завзято стала за Нього. Нарешті — Ти... Але, але... Що ж я можу, не кажу вже про Його небажання врятуватись? Ти ж сам бачиш. Я грав, так мовити, на останній удар костей. Навіть переміг свою природжену огиду — й промовляв до цього мотлоху з вулиць. Ти ж знаєш, хотів був вплинути на них, щоб увільнили його з милости!.. Та ж нема тяжче, як намовити порядну людину переступити закон. Хіба... спробуй ще сам. Я б дуже був радий, бо ж це дивовижний вязень... немов не я Його, а він осудив мене, пробачивши мені свою смерть.

Пілат замисливсь. Мовчав і Ариматейський. Зненацька прокуратор підвів голову. Майже мрійний усміх освітив його виголене, випещене обличчя з твердим квадратовим підборіддям. Мякий вираз так не гармонізував з його енергійними рисами, що Пілатове обличчя видавалося Йосифові чужим, незнайомим.

— Далекі... давні речі пригадались мені, Йосифе. Колись, як ще носив я претексту... Скільки прекрасних годин пережив я, сидячи до білого рана над улюбленими сувоями! Скільки було радости в дебатах з такими ж, як і я сам, юнаками про старо-

давні римські чесноти. Як вболів я, що гине gloria Romanorum, міць, обгрунтована на безкомпромісовій, твердій, холодно-чистій, як прозорий кришталь, цноті! І ті друзі мої... де вони нині? — вірили ми без застережень в конечне здійснення наших променистих мрій, наших сяючих ідеалів... Вірили ми, Йосифе, навіть в чисту істину, вірили, що можна її пізнати, що можна її передати іншим...

Зідхнув і безрадно махнув рукою.

— Що ж лишилось від цих квітів душі? Квітів, прекрасних, хвилевих, як і справжні квіти?.. — Завзятий республіканець Понтій, що так захоплювався суворим життям стародавніх, — ось він перед тобою, друже: лисий прокуратор „божського" цезаря. В королівському палаці, де перебував останній король єрусалимський, не досить розкошів, зручности, річей мистецьких та всякого добра, щоб задовольнити „суворого сина квіритів". Ось що прочитав я в погляді тієї Людини, котру боронив перед шумовинням життя... А істина... Як давно я не згадував про неї, аж поки Він не нагадав мені...

І все ж таки, нині я не знаю, хто скаже мені щось правдивого про неї... Хто скаже мені, що таке істина?!..

Наталя Королева.

1313.

X. Сатана не спить.

„Хоч виріс я, мов кедр, що вінчає Ливан,
то душа в мені похила, повзка мов бурян"...

І. Франко.

Зненацька впало на брата Бертольда велике нещастя й в чорну журбу впірнуло його серце. І сам не розумів, чому, власне, це видалось йому такою страшною несподіванкою, коли ж він мусів наперед знати, що інак бути не може.

Відїхали італійські гості, а з ними — й Бертрам. І Бертольдові здавалося, що світ став порожній, занімів і оглох. А в тім німім і глухім світі — сам Бертольд, — як ранений, забутий в пустині... Нема нікого довкола. Нема того, що один заповнював увесь Бертольдів світ. Ще так недавно... А отже не побачить вже його живого Бертольд ніколи. Лише — ві сні. Справді: у сні Бертрам при ньому раз-у-раз, невідступно. Що-ночі здибуються вони, то в лябораторії, як бувало. То ось — сидить на Бертольдовім ліжку, немов Бертольдів сон стереже й чомусь загадково посміхається.

І Бертольд не може дочекатися години, коли до сну відходить братія. А щоб заснути швидче й довше та міцніше спати, — приправляє грішні ліки з соку недостиглого маку. Аж потовщав від

сну, запух. І в недрімному стані дивився на все оспалими очима, байдужими до всього навколо.

Та час минав і здорове тіло вимагало праці. Не хотів починати нічого нового, а в старих паперах знайшов розпочату ще у Фрейбургу, у фізикуса, трактацію. Читав її — й не розумів. Немов була чужа, але щось таїла в собі принадне й цікаве.

...„Світло, розливаючись у матерії, викликує в ній рух, тим самим приправляючи її до того, щоб дух міг діяти в ній. Тому вона (матерія) й перестає бути нерухомою...

...„Від змішування матерії з духом утворюється водяність. Дух та світло дають залежність (відношення). Матерія та світло — дають олійність... Що ж є відношення (залежність)?... — Сіль, що...“

Читав, повторюючи по кілька разів і не міг збагнути. Думки кружляли на поверхні, як осінній лист, і перемішували власною рукою писані висновки та міркування, що заплутаними стежками немов зникали десь за обрієм, вкупі з літерами, котрі виходили поза поле зору. І що-далі, то швидче. Ось все мигтить перед очима, як рій таємних духів — елєменталів, що тікають і ховаються в незбадані хащі, де не може їх наздогнати жадна думка...

Шпурнув на-бік аркуші й зірвався на рівні ноги. Простояв хвильку й знову замотався по хаті, як вивірка в койці. Шалена жура гризла його серце, що стискалось мов у залізних щемках. Втрачав силу панувати над собою. Став перед горном і зіпяв руки до неба:

— Бертраме! Бертраме! Бертраме! — простогнав у-голос тричі, мов закляття. — На кого ти мене покинув? Чому не взяв мене з собою? Пішов би за тобою, як вірний пес, як твій раб тілом і душею, Я ж — ніщо без тебе. А от же чую в собі щось велике. Щось незвичайне можуть створити ці руки. Але... лише тоді, коли ти, вчителю мій дорогий, будеш моїм надхненням... Вернись! Прийди!, — благаю!..

Була повна тиша. Чорна ніч мов поглинула не лише риси й барви, але й всі звуки. Вкрала всі надії, увесь запал. Ба, ні! Ось раптом блимнуло червоне сяйво зарниці... І несамовитий, стихійний крик жаху розтяв, пошматував нічну тишу кляшторного саду. Цей передсмертний покрик вирвався під самим вікном Бертольдової лябораторії.

Кляштор заметушився. Ліхтарики, смолоскипи, мов світляні пташки, замиготіли в чорній пітьмі. Братія шукала, хто це кричав так розпачливо, — й знайшла. Під вікном лябораторії конав добрий брат Нарцис. Непритомного внесли його до найближчої келії — до брата фуртіяна.

Довго брат Нарцис не подавав жадних ознак життя. А все таки братові костоправові пощастило опритомнити зомлілого. Якийсь час дрібно-дрібно тремтіли його повіки, аж-нарешті-він розплющив очі. Слабим рухом відсунув плащ, що ним прикрили його, покладеного згідно з ритмом Святого Патріярха — Франциска, на соломі, просто на підлогу, й поглядом покликав отця гвардіяна. Ченці, що стояли півколом на вколюшках й тихо спі-

вали літанію конаючих: Sancti Angeli et Archangeli... Sancte Abel.. — притишили голос. Отець Герхард підсунувся до нього, не встаючи з колін, й обережно, як мати хвору дитину, підвів голову слабому. Зігнутий віком патер Сильвестер скинув свій плащ, згорнув його сувоєм й легенько підсунув під голову Нарцисові. Гвардіян перехрестив обох і щільно прихилився до конаючого брата, відмовляючи над ним молитву розгрішення:

Indulgentiam, absolucionem et remissionem peccatorum...

Але брат Нарцис напружився, зібрав останні сили й досить голосно промовив:

— Бачив!.. Я бачив його!.. Тут він знову!..

— Кого бачив, брате? Кого? — запитав отець ґвардіян.

— Дияво... — несамовито розпачливо зойкнув Нарцис, але урвав на пів-слові.

Піна пішла йому з уст. У грудях, у горлянці булькотіло. Він хрипів, як людина, котру душать за горло. Підкинувся всім тілом. Випростався й глибоко врився в товсту верству соломи, ніби сховався від незримого страхіття.

В посвятній тиші пролунав тихий і рівний голос патера ґвардіяна:

— Відійди, душе християнська, зі сьвіту сього в імя Господа Отця Всемогутнього, що створив тебе. В імя Господа Христа...

Різкий удар молотка увірвався в тиху молитовну хвилю. За ним-другий-третій. Хтось нетерпеливо й уперто клепав у браму. На рух ґвардіянових очей двоє ченців підвелися і нечутно вийшли з келії... Всі інші, закаптурені й мовчазні, схилились над мертвим.

Бертольда не було ні серед тих, що схилились над небіжчиком, ні між тими, що вийшли відчиняти браму.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Для несподіваних подорожніх, що прибули до кляштору, брат госпіталієр попрохав у брата келаря лише два келихи гарячого, заправленого корінням, вина та два шматки намащеного медом хліба. Відомо бо, що й вино так не розігріє охололого, як липовий мед. Жадних інших приправ до приняття гостей не робили: мабуть подорожні завітали на хвилину.

На ранній Службі Божій, першій по братові Нарцисові, ченці зауважили в темному закутку чужинця, не з їхньої країни. На вигляд був то слуга. Інших чужинців у церкві не було, хоч брат госпіталієр вночі брав підкріплення на двох... Це турбувало братію й заважало належно молитись за душу померлого.

По Службі Божій покликано до патера ґвардіяна брата Бертольда. І хоч байдуже дивився на старого Бертольд, все ж таки не міг не помітити як за цю ніч піддався патер Герхард, немов би повернувся до кляштору по кількох роках мандрівки.

— Прочитай, брате! — подав ґвардіян Бертольдові листа. — Читай в-голос.

В листі, писанім розбірним почерком, доброю латиною стояло:

...„В імя Пресвятої Тройці й Святої Заступниці нашої Діви Марії — Ерентруда, абатиса й служниця Божа, високодостойному

отцеві гвардіянові, кляштору франтишканському під Фрейбургом, привітання побожне засилаючи, молитвам своїм себе доручає.

..."Насмілюся цим листом своїм Превелебність Твою, Всечесний Отче, турбувати, бо інакше вчинити не смію. Сестра наша у Господі Адельвіна, що в світі неблагої слави наймення Колюмби мала, вчора ранком, з волі Всевишнього, земну свою мандрівку скінчила. А перед тим, як відійти в життя вічне мала, видину не інакше, як Господом їй послану, ясно бачила. Праведного життя та чистого серця була ця невіста Христова. Не тільки ми— грішні сестри її в Господі — це стверджуємо, але ж і сам, його Милість пресвітлий епископ наш і навіть свята інквізиція це визнали.

..."У видині ж своїй передсмертній бачила сестра Адельвіна, як з Вашого праведного кляштору дим чорний вихопився й стовп вогненний за ним у небо звівся. При тому тілесним носом своїм огидний і бого-мерзкий сморід, явно сірчаний сестра чула. Чула ще й гуркотіння, як голос грому великого, мов тисячу громів, докупи злитих. І бачила — по тім громовищі страшнім — як стіни кляштору вашого, мов стіни стародавнього Єрихону, розвалилися й порохом розсипались. І лишилася тільки та частина нави храмової, де святий вівтар. Та на цвинтарі Вашім нерушена зостала могилка свіжа, на котрій віночок з квіток немортики.

..."І ще казала сестра Адельвіна: бережіться! Пильнуйте уважно, стежками покори Божої мандруючи. Супротивник відвічний не спить! Між вас він блукає. Між Вас блукає! — так небіжка повторяла".

Далі йшли побожні формули на закінчення листа.

Гвардіян простяг руку за листом:

— Гріх і нерозум, брате, нехтувати попередженням діви праведної, — проказав він. — Чи ж не так?

— Бертольд мовчав, схиливши голову. Вчував досаду: певне почнуться якісь перешкоди в праці, котра саме вчора в ночі, нарешті, почала оживлюватись, захоплюючи його колишнім надхненням. Так отже ж, вирветься ота Адельвіна чи Колюмба! Колюмба, що її імя ще так недавно грало неокреслено-журливими струнами його серця, — тепер була йому більш як байдужа. І що вже вмерла вона, — не відбилось болістю в його серці. Навпаки, в голові гадючкою винулася зла й глузлива думка:

„Але ж і дався в знаки той диявол ченчикам!.. Чого ж йому — Бертольдові той нечистий ніколи не заважає? Про мене: хай би сидів у моїй ляборато́рії... принаймні роздмухував би вогонь у горні.

— Так, брате, будь там з вогнем обережніше. Сказано бо: сатана не спить, а мов той лев рикаючий блукає, готовий поглинути... tanquam leo rugiens circuit..

Ледви вловлювало Бертольдове вухо гвардіянові навчаючі слова. В душі ж він кпив по хлопячому над гвардіяновими навчаннями й осторогами. І звідкільсь здалеку його обвіяло

давно-минулим. Ось перед ним — замковий „Пілат“ — джерело безупинно-текучих, премудро-нудних навчань. А він — Бертольд... ба, ні — тоді ще Константин — слухає його цілими годинами, але ж таки достомитно не чує й слова... Не чув і тепер, лише чекав на звичайне Герхардове закінчення:

— Йди ж у спокою, брате!

Але чекав марно: схвильований ґвардіян ніяк не міг спинитись.

— „Ну й розмоталася стара ветушка! Чисто псальми над мертвим вичитує“ — переступав Бертольд з ноги на ногу.

— ...Знайшла вже безсмертя, життя вічне... — знов за якийсь час відбилося в його вухах й він тяжко зідхнув, а в духу глум задиркувато вишкірив зуби: „Безсмертя блаженних“, безсмертя кляшторних рефектаріїв. Там про цих „безсмертних“ день-у-день гугнявлять, поки братія давиться немащеним горохом або картопляною юшкою. І на кожен день року — мало не з десяток їх, тих „безсмертних“ припадає. Тільки ж що навіть і той, хто їх описував, напевне про них уяви не мав...“

Іронія переходила в сарказм і пересмикувала його думки. А ґвардіян все ще „вичитував“. І раптом Бертольдові стало так ясно й самозрозуміло, що правдиве безсмертя не те, що його здобули „вмерлі за свою правду“. Ні, безсмертя належить тим, котрі за „свою правду“ вміли й мали відвагу посилати на смерть інших, безоглядно на всяку мізерію довкола, йшли вперед, до своєї мети, не помічаючи маси покірних їхньому наказові рабів. Герой Македонський... Цезар... Карло Великий... Це — справжні безсмертні — і поза чернечими рефектаріями. Це — герої, напів-боги, що здобули собі вічне життя через смерть інших...

Барви, образи, рухи — як шум на водоспаді — бушували в Бертольдовій уяві. Мінились, миготіли, осліплювали. На хвилю перед очима зачервонів порпуровий плащ, змучене, кротке, божське обличчя. Звязані руки, терновий, покрівавлений вінець. Тихим відгуком, мов тінню голоса, десь далеко зідхнуло:

— „Ecce Homo...

Але те шепотіння враз вкрила хвиля переможних вигуків, що злилися в один тріюмфальний рев тисячоголового натовпу:

— „Ecce Deus“!

І на темному небі, небі, віщуючім грімовицю — засяяла розпеченою міддю, облита сяйвом, сліпуча велитенська постать: міцний, голий боєць-переможець. Залізні мязи. Волова шия. Бездумне, низьке чоло, бездушні, гордозлісні очі. Схрестивши масивні руки на широченних випнутих грудях, твердою ногою стояв той атлєт на земній кулі, сповитій безпросвітною темрявою. А з темряви ревло:

— „До дідька милосердя страхополохів! Геть із почуттям слинтяїв!.. Варраву!.. Дай нам Варраву!“

Бертольд хитнувся й не свідомо вхопився за руку ґвардіяна.

— Ти хворий, брате? Чи може не спав?.. Що тобі?.. Ну,

йди вже в спокою. Тільки ж — чуєш? —, як отямишся трохи, то віднеси зараз же гадючнику з сіллю патерові Бертрамові, що повернувся до нас уночі...

„Бертрам“ — мов вибух, вдарило Бертольдові в тимпанні перетинки.

— Бертрам тут!.. Метнувся, та ж тепер вже патер Герхард затримав його за руку:

— Мило мені бачити, брате, милосердя твоє, що рветься до послуги, як олень прагнучий до джерела водного. Але дай же доказати... Пошкодив собі патер Бертрам ногу в дорозі. Й костоправові — братові не схотів її показати, дарма, що видко по всьому страждання його. Аж в обличчі змінився — тяжко й пізнати: мов і він — і не він! Просить лише твого чудодійного ліку з гадючника, що ним ти поміг патерові Циринусові.

Весняною повінню затоплювала серце Бертольдове бурхлива радість. Кров булькотіла в скронях, румянець залив оливкове обличчя, рожевіли думки. З великою намагою примушував себе стояти на місці, радіючи всім своїм єством, що тепер отверто, з наказу самого гвардіяна він буде неодлучно при иайдорожчій йому істоті.

— Не кидай його, — докінчував патер Герхард, — коли треба, то й в ночі. Будь йому за янгола — охоронця...

* * *

Вхопивши слоїчок з готовим ліком, Бертольд притиснув його до серця в своїй лябораторії, як приятеля, що привернув йому втраченого друга. Поглянув на світло: лік був прозорий, мов учора приправлений. Сяючи радістю, мов серпанком прикрита ліхтарня, Бертольд швидким кроком вийшов на коритар.

Було перед полуднем, але темні хмари затягли сонце й під довгими кляшторними склепіннями стояла пів-темрява. Дзвонили кляшторні дзвони. Тихими повільними кроками в поперечнім коритарі посувались парами ченці. Каптурі затуляли їхні обличчя, руки сховані в рукави, голови схилені. Бертольд, захоплений власними почуваннями, влетів у сумний провід.

— „Куди ж це вони? Та ж на обід так не ходять, і півдня ж ще нема?!“

Притримав за рясу останнього з проводу, що йшов сам, без пари. Був це патер Сильвестер, малесенький, зігнутий довгими літами. Він повернув свою суху, мов у мерця, голову, що трусилась на тонкій, жилавій шиї й трохи відсунув кобку назад. Безбарвні, колись блакитні очі глянули на Бертольда сумно й темно.

— Куди?.. Молитися за праведну душу брата Нарциса... Нарциса, що саме тебе любив найдужче зо всіх братів, — зашамкав патер Сильвестер, поки провід на хвильку притримався, щоб дати першій парі ченців ступити в присмерку на сходи.

— Йдемо молитися, щоб душа Нарцисова праведна і за нас грішних заступилася перед престолом Всевишнього. Ставай, брате, зо мною в пару.

— Не можу. Поспішаю до слабого, — сухо відказав Бертольд.

Старий глибоко вірив в найбільшу силу молитви до тих, хто „в пахощах святости" скінчив своє життя й ще не був канонізований: в перші часи, коли ці праведні душі приходили в рай, їх ще не обтяжувало безліч прохань живих на землі істот, а тому саме на початку свого перебування в раю їхнє заступництво було, мовляв, найпевніше.

— Встигнеш, брате. А такої нагоди пропустити не смієш. Брат Нарцис належить до святих, прецінь і сам добре знаєш.

Бертольд не відповів нічого й повернув в другий бік коритару, а патер Сильвестер лише зідхнув, насунув каптур глибше і поволік за проводом свої застужені ноги.

„Брат Нарцис? — ворухнулось у Бертольда щось бліде й невиразне на самому дні душі. Але, яка ціна й любови й святости такого темного наївняка?", — й на тому розвіялась без сліду згадка про доброго садівника. Й, вже вийшовши з кляшторного корпусу в дворище, під голосом густих дзвонів, ще раз вернув думкою до небіжчика: — „Моліться самі за „свого" брата. Анклітцен не має „братів" поміж темною челяддю".

І радісний — він вступив у келію брата Бетрама, пожадливо шукаючи привабного погляду тих любих, сяючих блакиттю, очей.

XI. Безсмертя.

„Дурно не дає дарунків ворог".

Леся Українка.

Бертрам нізащо не хотів дозволити, щоб його оглянув брат фізикус. Казав:

— Офірую неміч свою й терпіння свої тому, хто послав їх мені.

Нога ж його, мабуть, була пошкоджена чимало, бо минув і великий піст, минув і Великдень, а Бертрам все ще не вставав з ложа. Про те, щоб ходити, не було й гадки. Коли ж братія висловлювала йому спочуття, дивуючись його великій терпеливості, він з покорою говорив:

— Слаб чоловік і мусить все витримати, що посилає на нього Дужчий.

Коли ж його хотіли запричастити бодай в ліжку, аж жахався, відмовляючись:

— Не припущу того, щоб безвладно лежучи, творились речі такі.

Вже аж на весні, коли яблуневий квіт запашним сніжком перекочувався по широкому подвірю та садах кляшторних, тільки тоді вийшов поперше Бертрам з Бертольдом у сад. Довго йшли вони з перепочинками, поки дійшли до їхньої алеї, що вела в прозорий ще осиковий гайок. Бертольд підпірав, несучи на собі значну частину ваги Бертрамового тіла — несхудлого й незміне-

ного хоробою, але якогось неприродньо легкого, як видавалося Бертольдові.

Йшли й продовжували почату ще в покої розмову.

— Не дивуйся щирості моїй, брате, але повторюю: так, я всією душею своєю ненавиджу тих, що їх звуть пригнобленими, всіх тих, що на них кажуть: скривджені.

Але ні злости, ні обурення не було чути в його голосі, як в голосі проповідника, який ненавидить не зло чинящих, але саме зло.

— Бо ж треба зрозуміти, що не ті, котрі чинять так звану кривду, несуть за це провину якусь. А ті, що під ярмо шию покірливо підставляють, а потім стогнуть. Винна сама кривда, що вона існує в світі, а також і ті, що насильство приймають.

— Хіба ж не сказано, брате: „Прийміть ярмо Моє"?

— Сказано. Багато дечого сказано. Але ж треба знати, що й про кого сказано! Тут мова про тих, хто в покірливім рабстві, в ярмі своїм бачуть своє щастя. А це ж проти природи, проти думок Створителя. Бо ж всі, від праматері Еви починаючи, й до тебе самого, брате мій, усміхнувся лагідно, всі лише власного щастя шукають, не оглядаючись на інших.

І, помітивши протестуючий Бертольдів рух, посміхнувся ще приязніше:

І — це — слушно. І так мусить бути. Бо ж коли Бог створив природу й світ, то й всі закони світу того створив так само Він. Як же можна сперечатись проти законів тих? Все, що людина потребує, є законно. А ви говорите: гріх! Хіба ж не віримо ми, що Рай — є місце радости вічної, щастя безконечного? Тож, як же ми тікатимем від радости, від щастя свого? Щастя ж та радість лежить всамперед в задоволенні всіх бажань і всіх потреб наших. А самовідречення, так звані обовязки всякі, на дозвіллі вигадані, однаково, як і страждання, неміч, смерть — це є лише кара за гріх первородний. Кара жорстока, нема чого казати, кара, що несправедливо падає не на тих, що її заслужили, а так собі — з нічого нич. Чому, наприклад, отся билинка, що я наступив на неї ногою, мусіла загинути, а сусідня — ні? А тим часом все хоче й має право жити. Більше того — все хоче жити без кінця, краю, безконечно. Тобто прагне безсмертя? Ти, здається, казав мені, що колись думав про це. І слушно думав, — скажу тобі! Слушно...

Бертрам довгим поглядом занурився в Бертольдові очі. І здавалося Бертольдові, що бачить брат той і всю душу його, й всі думки його, аж до найглибших, аж до найпотаємніших. Бо ж напевне памятав Бертольд, що нікому тих своїх думок „про нікчемність безсмертя в рефектаріях кляшторних" нікому не казав, памятав, що навіть вагався: чи торкнутись цієї теми в розмові з Бертрамом, чи ні. Й тому він відказав якось розгублено:

— Безсмертя... вчителю... Часами здається мені, що його взагалі нема.

— Але... Але! Що ти говориш, брате мій!? Безсмертя не

може не бути. Подумай льоґічно: коли є смерть, то мусить бути й безсмертя: це ж — антиподи, на яких тримається весь світ, життя вічне, тобто й те саме безсмертя. Але треба збагнути, в чім воно. Треба йти до нього просто, справним шляхом. Для нього можна офірувати й варто офірувати все, бо є, розумієш, брате мій, безсмертя в істоті своїй нічим не гірше за життя, тільки ж що воно довше за життя, а іноді може переходити аж у вічність.

Обоє спинились на кляшторному цвинтарі.

Рівні, всі однаково-сірі камяні плити, лише з найменням та датою смерти накривали ще не зовсім зелені могили. Бертрам широким жестом показав на них:

— Ось перед нами зграя, що досягла свого безсмертя! — в його голосі була отверта іронія. Саме такого, як заслужили своїм життям. Прожили вони в духості, спокою, покорі, співаючи псальмів на вколюшках, без боротьби проти всякого насильства, яке на них накладали інші. І що більший був той тягар, то нижче схилялись вони як верблюди, щоб насильник міг зручніше для себе наложити ту вагу їм на горби. За життя їх ніхто не знав по одинці, але всіх гуртом, й по смерті так само поховано їх рядочком в гурті, а моляться за них безіменно, мовляв, — „наймення їхні Ти, Господи, сам знаєш. Що правда наймення їхні десь записано до кляшторного „memento", але ж записано власне, зовсім не їхні наймення, з якими звязане було попередне існування їхнє, батьків і дідів їхніх, тобто всього їхнього роду, котрий уже в самій ідеї своїй містить й ідею безсмертности. Ні, їм одібрано той звязок, перервано родову їхню нитку й записано „псевдонімом чернечим". А ті псевдоніми були такою ж умовною одежиною їхньою, як чернеча ряса, що вкриває вдачу, особу, індивідуальність ченця, нищить в ньому „одиницю", одиницю, котра тільки й може бути чимсь у натовпі й понад натовпом? Чи ж не так, лицарю, мій, Константине Анклітцен?

Бертольда всього пересмикнуло: як давно вже ніхто не називав його так? Як давно вже були порвані всі звязки з його прадавнім славним родом? — в якому також кожен був „одиницею", що стояла над масою, над натовпом?!

— І що ж: ти тужиш за таким безсмертям, з записом у кляшторнім „memento"? — аж засміявся Бертрам.

Більш серцем, як вухом вловив Бертольд те глузливе запитання. Й рішучо труснув головою.

— Ні за що! Навіщо ж тоді жити?

— Істино. За таке життя нема за що й нема кому дякувати! — потвердив Бертрам.

Обоє на хвильку замовкли й мовчки пройшли ще трохи вперед.

Між сірими плитами, між світлозеленою рослинністю неначе вставав з домовини мертвяк, пригрітий теплим сонечком. Коло останньої в ряду могили, майже на самому березі повного водою потоку, розлились білою повінню сяючі зорі нарцисів. Білий ки-

лим вкривав чималий шматок луки, аж до природою видовбаної печері в скелі, що починалась враз за кладовищем. Спочатку окремі гостряки й уламки цих скель потім переходили в гірський масив, вимальовуючись на темно-фіяловому тлі шпилькового лісу, неясно-закресленими постатями. Немов камяні ченці — в камяних рясах стояли тут на вічній молитві та в глибоко-непорушному взорюванні, серед темних сосон та щойно оживаючих ніжно-листних модрин.

І там, під тими постатями, на межі містичної луки, серед повіні іскристих нарцисових хвиль, виринала й знов потапала розкуйовджена Абелева голова. Най хоч-що діялось надворі: і в дощ, і в завірюху, й у хуртовину, і в заметіль Абель щоденно, не пропускаючи жадного дня, приходив:

— До брата Нарциса.

Приносив невеличкі, виключно з самих соломянок сплетені віночки. Заміняв припорошені чи пошматані вітром новими, незмінно кладучи принесений вінок на те саме місце: „на серце брата Нарциса“. І дарма, що Абелеві руки немилосердно трусились й він не володів більшістю своїх рухів, однак віночки для брата Нарциса сплітав він артистично. Ніхто не забороняв йому перебувати цілі дні на цвинтарі, чи в кляшторному парку або садках. Навпаки, всіх зворушувала та велика вірність і відданість дурника до мертвого садівника. І новий садівник також нічим не перешкоджав Абелеві виявляти свою приязнь до покійного брата Нарциса й дозволяв йому брати, скільки схоче, квіток. Абель же, хоча його й тягнуло в сталі мандри, в яких проминуло все його попереднє життя, однак дуже рідко залишав кляштор, де його тримала з одного боку Нарцисова могилка, з другого-опікунство над сліпим соловієм, котре він переняв на себе й нікому його не звіряв. Ще в добру годину, коли Абель був певен, що ні вітер, ні дощі не попсують його віночків на дорогій могильці, він з легким серцем покидав кляштор, але при тій умові, що йому дозволяли брати з собою й коєць з сліпим пташком. Завісивши той коєць десь за сук дерева при дорозі, чи на рамено придорожньої фігури-христа, убогий Абель під спів соловейка злітав своєю нехитрою молитвою в захмарні просторені, щиро молючись за всіх своїх доброчинців, а особливо за брата Нарциса.

Тепер дурник сидів на почіпках біля могили, сварився пальцем на великого слимака, що повз по плиті й щось бурмотів, дорікаючи слимакові. Але не викидав і не проганяв, лише руками показував на свіжий вінок, щоб слимак оминув його й найкоротшою дорогою зійшов з плити. Перевівши очі на коєць з соловейком, що висів в кущі бузку, котрий щойно розпукувався, — Абель раптом спинився, затримався й прислухався. Засміявся по діточому й радісно заплескав у долоні. Потім увірвав свій сміх, кілька разів вказав на самого себе пальцем, доторкаючись грудей і в когось невидимого запитав:

— Я? Я?.. Ще сьогодні?., Зараз?.. З тобою?..

Й ще радісніше захитав головою, схиляючись над могилкою.

Навіть став навколюшки й приклав вухо до плити, ніби прислухаючись, що говорить йому небіжчик. При тому, не перестаючи, увесь час гладив поверхню плити.

Зненацька його зморщене обличчя з радісного стало схвильованим. Склав руки на грудях, повільно підвівся й обернувся саме в мент, коли Бертольд з Бертрамом наблизились до містка.

Несамовитий гнів скривив його й без того потворне лице. Вся його малісенька постать виявляла останній ступінь обурення. Він ступив кілька кроків до містка й розказуючи підніс руку. Підборіддя його тремтіло, увесь він трусився, мов у пропасниці, а з гнівного белькотання не можна було зрозуміти жадного слова, тим більше, що біла піна котилась йому з уст.

Перед стрункою, високою постаттю Бертрамовою потворний малик виглядав, як казковий ґном. Бертольд відступив; огида, яку що-далі, все більше відчував до Абеля, ставала просто непереможною. Але Бертрам озвався до каліки дуже лагідно:

— Чого ти, бідний? Йди вже, нарешті, до мене. Не тікай: я поможу тобі більше, як тобі могли допомогти інші.

І він простяг до Абеля руку. Той увесь затрусився й відсахнувся до поручнів мосту, ніби до нього простягли шматок розпеченого заліза. Обличчя стало нелюдське, страшне, але ж одночасно й перелякане. Та, видимо, Абель не здавався. Його налиті кровю очі впялились у Бертрама, зуби вишкірились і, здавалось, що він, мов хижий звір зараз кинеться тому на шию. Ось каліка витяг до Бертрама свої кощаві, порепані й чорні руки, й вже мав стрибнути.

Бертольд перевів очі на Бертрама. Той стояв нерухомо, жаден мяз не затремтів на його, мов мармуровому обличчі, але ж з очей раптом блиснув темний, невмолимо-твердий і пронизуючий, як лезо шпади, погляд. Такого погляду ще ніколи й ні в кого за своє життя не бачив Бертольд. Він одвернувся, неначе й сам зачеплений тим уколом і побачив, як Абель незграбно розкинув у повітрі свої руки й упав обличчям додолу, впоперек місточка. Його руки занурились у воді й безвладно відпливали з прудкою течією потічка, що коливала їх, як шматки старого дерева.

Бертольд стояв, спустивши очі. Почуття страху пройшло по ньому й вперше ворухнулася злякана думка про нечистого. Невільним рухом взявся він за груди, й згадав, що вже з півроку, як втратив свій посвятний хрест з деревом з хреста Гологофного. Зуби йому зацокотіли й жовті круги пішли перед очима. Але вухо вловило спокійний і, як завжди, заспокоюючий голос Бертрамів, котрий продовжував попередню розмову:

— Коли ж так не варто жити, як живе всяка бездумна кузочка, — то треба жити інак. Ти даруй мені, брате мій, що говорю тобі такі речі, але ж ти не досить вправлений в питаннях теольоґічних, бо твій хист — в іншому.

Бертольд заспокоювався, але ж все ще не міг відірвати очей від мертвого каліки, що лежав тепер на дорозі, якою вони вертали до кляштору. — „Як же ми його віднесемо відсіль?“ —

майнула думка. І він знову здригнувся. — „Ні, він не доторкнеться до цього страшного трупа, котрий тепер.... неначе відділив його від кляштору“...

І наче хтось, що стояв позад його, сказав йому просто в ухо: —

— „І гукала кров Авеля убитого до Господа з землі“...

Тим часом Бертрам обережно підніс рясу. При цьому руху срібним сміхом задзеленчали маленькі дзвіночки на його ногах, нагадуючи Бертольдові щось безповоротне... далеке... забуте...

— Твій хист в техніці, — говорив тим часом Бертрам, переступаючи через нерухоме Авелеве тіло. — І в цьому — твоє безсмертя.

Бертольд дивився, мов стерплий, як переступає через труп його учитель, і його очі, мов у зморі, цілком ясно, спокійно й гостро вловили деталь: друга Бертрамова нога, без дзвіночків, була інша. Черевик на товстій підошві прогнутий в середині, з наближеним до пятки закаблуком, цілком нагадувала тріснутий кінський копит.

Побачив, як Бертрам простягає йому свою білу, мов воскову руку й згадавши, що вчитель — слабий — може стратити рівновагу, махом перескочив через труп і підхопив простягнену йому, мняку, мов жіноча, гладеньку й теплу руку.

— „А копит? Бачив же? — ніби ще щось тихим шепотом запиталось в нього.

— „А як би? — з викликом відказав сам собі, й з повною свідомістю слухав, що говорив тим часом певним, повчаючим голосом Бертрам.

— І я скажу тобі, що отсе випадково я натрапив на справжню думку. Чорне золото, про яке ми говорили, мусить мати в собі сірку. Розумієш, сірку і то в такій пропорції....

Бертольд увесь перетворився в слух. Думка вчителева захопила його цілком, заступала йому ввесь світ, ставала враз його власною думкою — рідною, викінченою, виношеною...

Вони вже відійшли досить далеко від мостка. Але зненацька їх догнав подув вітру, що приніс аж сюди тужливий соловїний спів та солодкий і ніжний аромат нарцисів. Той аромат немов містив у собі щось невимовно сумне: як пахощі ладану, до яких примішався легенький, але ж виразний запах тління. Як на похоронах....

Іван Зубенко.

Андрій Чайковський.

(Жмут споминів замість вінка на могилу).

Познайомився з Андрієм Чайковським я в р. 1925, коли примхлива доля кинула мною до Коломиї.

Опинившися в незнанім місті, серед зовсім незнайомих людей, я мимохіть почав шукати якоїсь точки опертя — якоїсь

родини, що ввела б мене в український світ міста. Думка відразу натрапила на певний шлях: аджеж у Коломиї мешкає Андрій Чайковський! Його твори ми читали ще в каліському таборі інтернованих, де культурно-освітні відділи мали невеликі бібліотеки.

Рішено: йду з візитою до Андрія Чайковського!

Не гаючи часу, другого передполудня вибрався я до Народнього Дому, де мешкав письменник.

Мав легку „трему": адже йду до визначного українського письменника й діяча! Надто: від цієї візити я сподівався багато для себе, бо ж до Галичини я приїхав шукати своєї щастя-долі — заробітку на прожиття; а від Д-ра Чайковського я надіявся одержати якісь інформації й пораду.

— Прошу!

Ввійшов до просторої кімнати, що правила Андрієві Чайковському і за адвокатську канцелярію і за письменницький кабінет.

На стінах багато малюнків. Два великі: „Вїзд Богдана Хмельницького в Київ" (репродукція) і „Вїзд Тараса Бульби до Січі" (Богдана Лепкого — оригінал).

Багато карток репродукцій: типи козаків, козацької старшини, жінок в історичних убраннях, гетьманів. Ціла історична ґалєрія — власне козацька!

За писальним столом сидів письменник (я відразу пізнав його з портрету, що був при повісті „За сестрою"); напроти нього, перед столом — сидів на кріслі симпатичний пан з сивою бородою.

Я вклонився.

— Чим можу служити?

— Я такий то... Прийшов відвідати пана доктора та й повітати від імени наддніпрянських українців...

— Прошу ласково сідати, приємно буде з вами більше поговорити... Ну, то як далі, пане докторе? — звернувся він до свойого співбесідника (це, як я потім довідався, був лікар др. К-й).

— Хорий почуває неспокій, пане меценас... тривогу... Відчуває чиюсь приявність, хоч нікого нема... Далі, в наслідок великого нервового подражнення, починається маячення. Являються привиди, омани набирають конкретних форм...

— А скажіть, будь ласка, пане докторе, як довго тягнеться такий стан? Чи після цього шалу скоро привертається свідомість... А як реаґує хорий на свої візії, коли повертається до тверезого стану?... А як ці випадки трактує судова медицина?...

І т. д., і т. д.

— Знаєте, — говорив до мене письменник, коли вийшов др. К-й, — це мій приятель др. К-ий... Не відмовив прийти до мене... Бачите, хочу описувати піяка.. тож мушу докладно знати про всі наукові дані, що торкаються білої гарячки... Наосліп не можу йти... щоб не попасти в колізію...

Андрій Чайковський дуже солідно підготовлявся до писання. Казав, що письменник несе велику відповідальність перед читачами й історією, — тож мусить уважати на кожне своє слово.

*

— Скажіть мені, добродію, таку річ: ви чоловік військовий?

— Так... хоч, правда, старшина воєнного часу...

— Скажіть мені: чи наші козаки мали якийсь полевий статут, чи ні?

— ?..

— От бачите... Ми привикли дивитися на козаків під кутом історичної романтики. А я підходжу до них з точки погляду військового ремесла... Отже козаки були військо?

— Так...

— Та ще й не погане. Тож тут і виникають питання: які в козаків були колись формації, як вони маневрували: двійками чи чвірками, в скількох лавах ставали до бою, в якій формації йшли до наступу, як відбували полеву службу, як розставляли полеву сторожу, в якім положенню ставала артилєрія до пішого війська, яке завдання мала козацька кіннота, якої все було менше, як піхоти, хоч у несвідомих історії людей козак виступав тільки на коні.

— Певно, що в козаків мусіло бути якесь стале унормування цих питань... Бо інакше ж як кермувати рухами людських мас, а особливо в бою! — підтакнув я.

— Отож власне... Але яке нормовання? З історії знаємо лиш одну штурмову команду: „Ріж та бий"! Йшли козаки до наступу також з окликом: „З нами Бог!" І більше нічого. В одного польського письменника є таке місце: „Слухай, то йде козацька піхота..." Мабуть уночі той розвідчик по тупоті пізнавав ходу козацького війська... Отже певно були якісь сталі формації.

Пан доктор оживлявся, коли розмова сходила на любих йому козаків: він сам — офіцер австрійської армії та ще й боєвий, бо відбув босняцьку кампанію. Своїм знанням воєнного ремесла й військовим досвідом хотів розгадати козацьку тайну.

— Я не хотів би, — казав далі, — в своїх історичних повістях описувати козацьких боїв, як інші письменники, де ці бої виглядають, як бійки бабів коцюбами, а не бої славного на всю Европу козацького лицарства... Радив собі так, що, знаючи, яку зброю мали козаки, а саме: мушкет, пістолю, спис, шаблю, можливо кинджал, кінську щоку на дрючку й т. п., — ставив себе в положення козаків і відповідно до тої зброї видумував собі тактику й команду...

— А пан доктор не пробували звязатися з нашими знавцями козацької старовини? У нас, на Україні, є ж їх чимало!..

— Пробував... Листувався з Дмитром Яворницьким... писав і до Миколи Аркаса, але нізвідки не дістав задовільної відповіди... Або як фалшиво розуміють у нас люди слово пізнання між козаками: „Пугу! пугу! Козак з лугу!" Таж той оклик був

такий розповсюднений між козацтвом, що певно знали про нього всі ті, що з козаками воювали й легко могли козаків підійти. То був очевидно лиш початковий оклик, за яким слідували інші знаки пізнання. Думаючи інакше, ми мусіли б вважати козаків, яких увесь світ признавав за моторних хитрунів, — за наївних дурників, що їх хтобудь може взяти в торбу окликом: пугу! пугу!

В кінці розмови я запропонував панові докторові звязати його з деякими нашими еміґрантами-знавцями. І дійсно від Вп. п. ген. П. Ш-ка й Вп. п. полк. К-ти ми дістали деякі дані з польських старовинних книжок. Та на жаль, це вже було тоді, коли Андрій Чайковський одною ногою ступав „по той бік добра і зла“.

*

В осени 1934 року шановне подружжя Наталя й Андрій Чайковські святкували своє золоте весілля.

Легко сказати: 50 літ подружого життя.

Та ще якого життя! Мені здається, що за ці 50 літ не впало між ними й різкого слова — такі лагідні були відношення за останні 10 літ, коли то я знав панство.

Мене дуже зворушувало, коли шановна пані Наталя Чайковська й про літературну працю свого чоловіка говорила в формі: „ми“.

Був час, коли то теперішній відомий наш літературний критик п. Др. М. Рудницький виступив у „Ділі“ з низкою досить гострих критичних оглядів. Зачепив він тоді, коли не помиляюся, творчість Б. Лепкого, Р. Купчинського, О. Бабія, Ю. Шкрумеляка, Ф. Дудка й інших. Критика була така гостра, що викликала навіть (у друку) відповіді авторів.

При одному побаченні я якось запитав паню добродійку Наталю Чайковську:

— А що, пані добродійко, читали, як Др. М. Рудницький розправився з нашими найкращими письменниками?

— Ох, читала, добродію... Богу дякувати, що він нас не зачіпає... А ми от щойно „Панича“ випустили друком... Може якось омине... бо старенький такий вражливий...

І в пізніших розмовах чи то щодо „Сагайдачного“ чи „Кричевського“ чи „Знехтованого шляху“ — п. добр. Н. Чайковська завжди виявляла якнайживішу увагу й знання предмету. Вона, мабуть, і процес творчости переживала разом із своїм чоловіком. У всякому разі з пієтизмом ставилася до його літературної праці.

*

Останній раз я розмовляв з Покійним у грудні 1934 р. (бачив його майже перед смертю, але з сусідньої кімнати, здалека).

Розмовляли на тему „Кричевського“, який щойно вийшов друком у Львові.

— Роблять мені заміти, добродію, що мій стиль і мова не добра, за стара... А я кажу так: щодо правопису, то я на всі

новини погоджуюся... хоч мені вже й пізно тепер переучуватися... Але щодо стилю, то вже вибачайте... Хай буде й застарий, але то ж мій стиль, моя мова... Адже ж кожний письменник мусить мати якесь своє питоменне обличчя. А як ви думаєте, добродію?

Взагалі я незвичайно дивувався: Андрій Чайковський доживав 8-ий десяток свого життя, а тверезість і ясність думки мав, як молодий чоловік. Може тому, що він був абстинент?

(Далі буде).

К. Подільський.

Новий документ до висвітлення української історії.

Як звичайно, використовував я і це літо для праці в ріжних бібліотеках Чехословаччини — в ділянці питань старої української історії й географії. Однак на цей раз, крім свого прямого завдання, мені довелося переглянути бібліотечні катальоги і для питань, поставлених мені п. проф. Шелухином (на його персональне прохання). Мені пощастило найти матеріяли, які я подам до загального відома згодом. А тут обмежусь коротенькою вісткою, що має сутнє значіння для надрукованої проф. С. Шелухином праці: „Звідкіля походить Русь“ — про „Кельтське походження Руси“ (Прага, 1929).

Читаючи в бібліотеці м. Кромержижу книжку під заголовком: „Monumenta Poloniae et Lithuaniae historiam illustrantia“, Tomus I., вид. в Римі 1863. р., я знайшов там між папськими документами лист Папи Івана XXII, адресований до Києва на імя „Генриха“, в церковних справах. Лист той з р. 1320. зберігається у згаданій книжці під ч. 252 (на стор. 162).

Папський церковний собор з р. 1215. приняв нову систему пропаганди у православних краях, т. зв. уніятську, з уваги на те, що православні дуже привязані до форм і обрядів свого богослуження. Згідно з тим, до ріжних країн словянських вислано місіонарів, й у папській канцелярії ведено точні списки народів, до яких були вислані місіонарі, як також і прізвища тих місіонарів або уповноважнених.

Становище київської православної церкви після татарської навали 1240. р. страшенно погіршилося, бо сам митрополит мусів шукати пристановища в безпечних від татар місцях, а 1299. р., після татарського наїзду, митрополит зовсім покинув Київ та переселився у Москву. Це поставило галицько-волинських князів в необхідність, ради церковно-адміністративної незалежности від Москви, прохати царгородського патріярха, щоб він висвятив для галицько-волинської землі окремого митрополита. Прохання патріях сповнив, і для цього в патріяршім синоді 1303. р. відновлено митрополію для корінної Руси, яку то Русь і названо тоді по

грецьки Мікрá Росíа (Μικρὰ ῾Ρωσία — Мала Росія). Назва ця відносилась до галицько-волинської землі у грецькому значінню корінної (метропольної) Руси, подібно до того, як це було у греків, які свої кольонії називали Великою Грецією (Μεγάλη ῾Ελλάς) в значінню — колоніяльна Греція (Південна Італія, Сицилія), а метрополію, корінну Грецію Μικρὰ ῾Ελλάς (Мала).

У цій ситуації Папи, коли Київ залишився без державної влади, поширюючи католицтво, звернули особливо увагу на своїх місіонарів у Києві. Одній із таких осіб у Києві, згаданому Генрихові, Папа Іван XXII 1320. р. написав свого листа з інструкціями, кого настановляти в духовенство і як те духовенство організувати. Називаючи населення київської землі Рутенами (Rutheni), а саму Київщину державою Київською (Civitas Kyowiensis), Папа в листі пояснює, що ці Рутени (Rutheni) віддавна називались **Галатами** себ-то **Кельтами**: q u i a n t i q u i t u s **Galathe** vocabantur. Цей документ є ще одним новим доказом кельтського походження Київської Руси *).

—o—

При цій нагоді замічу, що у Чехословаччині є великі книгозбірні з документами дуже давніх часів. Такі бібліотеки, як в Оломуці, з великим відділом старих географічних карт з XVI. та XVII. століть з лат. написами Україна; або в Кромержижі — бібліотека архиепископської палати; або в Угорському Броді (Морава) та в Трнаві (на Словаччині), — повинні своїм багацтвом притягти до себе увагу дослідників української історії.

Др. В. Ю. Кисілевський

Льондон

Опис України в ґеоґрафічному атлясі Йоана Янсона з року 1666.

Україна фіґурувала далеко більше у всяких виданнях 17. і 18. століття, як наш ширший загал про це знає. Відомості про Україну й українські справи друкувалися у Франції, Анґлії, Голяндії, в часописах та книжках.

Для українського історика зібрання таких відомостей це незвичайно цінна річ, бо вони дають образець творення нашої нації та доповняють ті виломи в наших історичних матеріялах,

*) Тут зауважимо, що всі історики зачисляють вістки папських документів до дуже важних і певних джерел, бо, як відомо, папська канцелярія була зразково зорґанізована й ведена та мала для кожного краю окремий архів, в якім зберігали дбайливо всі відносні звіти своїх леґатів, кореспонденцію з даним краєм і т. п. відомості. Перед полагодженням якоїсь справи і виставленням документу папські секретарі дуже точно студіювали відносні архівальні джерела. *Редакція.*

які повстали з причини затрати власних писаних памяток підчас довголітніх війн, які велися на українських землях в 17. та 18. століттю.

Цим разом хочу докладніше зупинитися над „Атляс Контрактус"-ом, виданим в Амстердамі в р. 1666, в якому зберігається дуже цікавий ґеоґрафічний опис України.

Спершу подам коротенький опис самого атлясу. Він складається з двох обємистих томів, виданих дуже дбайливо в латинській мові. Величина томів 30 × 40 цм. Мапи країв друковані на двох сумежних сторінках, а на їх відворотному боці поданий ґеоґрафічний опис того краю, що є на мапі.

На першій сторінці першого тому — ґравіюра, що зображує ґеографів та астрономів при студіях, з написом:

JOANNIS JANSSONII

ATLAS

CONTRACTUS
Amsterdami, apud Joannes Janssonii Haeredes
Anno MDLXVI

Z. Webbers Delineavit
T. Visscher Sculptit.

Подана дата — це, „друкарський чортик" 17 віку — має бути рік 1666. а не 1566!

Напис на другій сторінці такий:

JOANNIS JANSSONII

ATLAS

CONTRACTUS,
sive
Atlantis Majoris
Compendium
In quo
totum Universum
Velut in Theatro
Quam exactissimis Tabulis ante oculos ponitur additisque Regionum
Omnium Descriptionibus accuratissime illustratur

Amsterdami
Apud Joannis Janssonii p. m.
Haeredes
Anno M.DC.LXVI.

Третя й четверта сторінка — це присвята „Magnificis, Nobilissimis, Amplissimisque Viris. D. Aegidio Valckenier, J. U. D."

На пятій сторінці поміщене передне слово й загальні ґео-

ґрафічні та космоґрафічні відомості. Сторінки властивого атляса не нумеровані. Перша мапа, чи радше рисунок, це „Табуля Анемоґрафіка“ або навтичний компас з докладним його описом. Друга мапа це „Орбіс Террарум“, третя „Північній Полюс“ та опис арктичних країв. Четверта — Европа загалом з поданням пануючих під ту пору монархів.

Цікавий розділ про поділ мов. Янсен ділить народи на ґрупи, які до себе подібні в мові. Мірилом служить йому слово „Бог“. Чотири головні ґрупи це ті, які спільно або подібно вимовляють те слово, ось як: „Deus, Θεὸς, God, Boge. Notae quatuor majorum matricum, Latinae, Graecae, Teutonicae, Slavonicae...“

Українська мова („козацька“), на думку Янсена, це одна з побічних мов.

На дальших сторінках слідують мапи европейських держав і країв з їх описами. Шостою з ряду мапою, це мапа України, а на її двох відворотних сторінках — її ґеоґрафічний опис. За Україною слідують мапи Польщі (з границею по Підляше, до ріки Буга), Прусії, Литви і т. д.

Другий том „Атляс Контрактус“-а починається мапою й описом Франції.

Нас цікавить мапа й ґеоґрафічний опис України. Ця мапа зладжена (по всій правдоподібності) на підставі картоґрафічних знимок кап. Бопляна (видання Гондіюса, Амстердам 1650) і справлена для атляса Янсена в р. 1666. Та сама мапа, тільки з незначними змінами діждалася кількох накладів, з яких найбільш знані є наклади амстердамський з р. 1670 (G. Valk et P. Schenk, Amsterdam 1670) і оксфордський з року 1680 (Ex officina Janssonio — Waesburgiana et M. Pitt).

Що всі другі описи, то й опис України міститься на двох сторінках великого фоліо формату, по дві колюмни на сторону. Латинський текст в українському переводі звучить [1]):

УКРАЇНА
або воєвідства Подільське, Київське та Брацлавське.

„Червона Русь, інакше Чорна, звана також полудневою, обнімає в цілості воєвідство Подільське, Київське та Брацлавське. Ці три воєвідства, звані звичайно одним іменем Україна, обнімали дуже великі, колись безлюдні простори, а коли велика дбайливість та запопадливість останніх королів наповнила їх людьми, селами та містами і коли в найновіших часах захистила їх численними замками та укріпленнями, так ми їх зображуємо цікавому читачеві на отсій теперішній, щойно нарисованій мапі, а для пояснення її додаємо ось що:

---

[1]) За поміч в переводі дуже зобовязаний п. Савці з Коломиї *(В.Ю.К.)*.
Автор цієї статті прислав до друку теж латинський відпис ориґіналу. З технічних причин його не містимо, одначе кожному радо служитимемо рукописом в наукових цілях. *Редакція.*

„І так, ПОДІЛЬСЬКЕ ВОЄВІДСТВО, спустошене безнастанними нападами варвар, хоч і звісне із численних битв, не може порівнятися з (тихими) околицями Італії та Угорщини, все таки щодо урожайности та багацтв не уступило б навіть їм, якщо б сусідні грабіжні та дуже непосидющі варвари не завидували б так пожаданого мира. Достарчає марморів ріжних красок та алябастру в ріжних місцевостях. Кажуть, що поля, раз управлені та засіяні, родять тричі впродовж двох літ і то видають часом в сотеро. Дехто говорить, що з поля управленого і засіяного одного року можна в тім самім році збирати також трері жнива. А кажуть, що земля так дуже тверда та туга, що до її орання мусять вживати більше (як пару) волів.

„Ріка БОГ, північна границя цього воєвідства, котра у декотрих старинних ґеоґрафів зветься ГІПАНІС, у інших знов АКСІЯКОС, випливає в цьому воєвідстві недалеко міста Волинської Василівки, дещо вище місточка чорного Острівця. Тут треба зазначити похибку, що декотрі ґеоґрафи мішають цей Бог з БУГОМ, що впадає до Висли.

„Полудневою границею Поділля є ДНІСТЕР, що відділює його від Волощини та Покуття; західньою границею є галицький та львівський повіт. Північною границею полуднева Волинь, а східньою воєвідство Брацлавське.

„Є в цьому воєвідстві три сенатори, які належать до державного сенату: воєвода подільський, епископ камянецький і староста камянецький. А саме воєвідство ділиться на три території, камянецьку, теребовельську та лятичівську.

„Мешканці, які родилися серед війни, служать Марсові та Беллоні, бо, непокоєні безнастанними нападами варвар, мусять все готовою обороною протиставитися ворогам. Дуже численні міста цієї провінції (в ориґіналі Династії) є добре укріплені з причини частих небезпек, а кромі того відбивають ворожі напади, маючи дуже сильні замки. Всюди по містах мешкають також і Вірмени; нарід цей дуже лакомий на зиск, тому залюбки перебуває в польських краях і спроваджує ріжні товари, частинно з Персії, частинно з турецьких країв, а головно расові коні. По більших містах на Русі мають своїх урядників або радше заступників народу, котрі присягають вірність королеві і міському урядові та самі накладають кари за провини на членів народу.

„КАМЯНЕЦЬ, прозваний також КАМЯНЕЦЬ ПОДІЛЬСЬКИЙ, головне місто Поділля, яке більша частина вчених уважає за старинну КЛЕПІДАВУ, мав бути заложений даками, ще перед тим, нім були заложили свої оселі бастарни, які опісля разом з ґотами вели воєнні виправи на словян, від яких теперішні мешканці походять, та які залишили цю країну пусткою Місто лежить на лівому березі річки СМОТРИЧА, що випливає в цій околиці, біля Фельштину, пливе попри ГОРОДЕЦЬ та попри СМОТРИЧЕ, спливає до Камянця, а відтак, пропливши невеликий простір, вливає свої води в ріку Дністер. (Місто) має

двох епископів, римо-католицького та вірменського, а також єзуїтську колеґію, призначену для виховування молоді.

„Дві милі від міста є замок Потоцьких, ПАНІВЦІ, вибудований в найновішому стилю архітектури Іваном Потоцьким, брацлавським воєводою, мужем дуже досвідченим у воєнній штуці, славний із турецької облоги, коли то в році 1621 велася з Турками війна в Волощині, під Хотином. ФЕЛЬШТИН, місто окружене сильними укріпленнями, лежить недалеко північних границь Поділля, звідкіль випливає річка Смотрич із зливу ріжних потоків.

„ГОРОДОК, це місто досить добре укріплене замком, а через нього перепливає (вище) названа ріка.

„СМОТРИЧЕ лежить на правому боці річки Смотрича, між Городком та Камянцем, а є це місце досить укріплене, під ним то згадана ріка перетинає гори Медобори. (Niedobur в ориґіналі). Ці гори, звані розбійниками також ОПРИШКОВІ, є дуже неурожайними. Вони опоясують Поділля майже посередині довгим та скісним ланцюхом. Зачинаються біля Камянця, простягаються з полудня на північ і тягнуться поза Сатанів та річку Збруч.

„ДУНАЇВКА це укріплення над рікою Торнавою, що тягнеться до полудневого заходу. КІТАЙГОРОД лежить над Тиром або Турлею (т. є. Дністром*) в тому місці, де до нього вливається Торнава. Це місто відбиває сильними укріпленнями напади ворогів. СТУДЕНИЦЯ це місточко окружене сильними укріпленнями на лівому Березі Тира (Дністра) в місці, де він поглочує вливаючі води річки Студениці. ЧЕРВЕНГОРОД І ОВЧЕ лежить по цьому боці Тира, або Дністра і своїми укріпленнями стоять на чолі оборони цієї околиці. Це місточко лежить над якоюсь річкою, що впливає до Дністра, а тамто лежить дещо вище першого. За рікою, напроти цього (міста) впадає в очі якесь укріплення, але його назви не находжу в друку.

„ЯЗЛІВЕЦЬ разом з замком є дещо віддалений від західнього берега ріки Стрипи і лежить над якимсь потоком.

„ПОТІК, що находиться майже по середині між згаданою річкою та границями Поділля, що притикають до галицької землі, прикрасив брацлавський воєвода Степан Потоцький сильним замком і костелом оо. Домінікан, де сам по своїй смерті спочиває. Місто БУЧАЧ лежить на правому березі ріки Стрипи і своїм замком та укріпленнями є пригоже на оборону.

„МОНАСТИР, місто і замок Потоцьких над рікою Кропичем, лежить в границях галицької землі. ВИШНІВЕЦЬ, місточко і замок на правому березі ріки Стрипи є посілістю князів Вишневецьких.

„КИЇВСЬКЕ ВОЄВІДСТВО якого розлогість дуже велика, відносно до своєї величини не є дуже залюднене, головно в тих повітах, які простягаються на полудне. Вони то відчу-

*) Слів, взятих в дужки, нема в ориґіналі; вони додані для пояснення автором статті.

вають брак поселенців та мешканців. Воно є границею Московщини і Татарщини. На полудне його границею є Бористен (т. є. Дніпро), котрий, почавши від Кудака (в ориґ. Kudack), інакше Гудака, (Hudack), досить міцного укріплення, широким коритом пливе до Чорного моря. На заході межує воно з воєвідством брацлавським і з північною Волинню, а на півночі з Білоруссю. Бористен, який зачисляється до найбільших рік в Европі, переділює (це воєвідство) майже по середині. За Дніпром, на сході, Київщина тільки дещо покрита лісами, зате по цьому боці Дніпра, на захід, де тягнеться велика рівнина, поросла вона великими лісами. Мешканці, вишколені постійними війнами, є войовничого духа і як з міст так і з сіл збираються на островах Дніпра. Звуть себе КОЗАКАМИ і зимовою порою замешкують це воєвідство, як також і брацлавське, а літньою порою, якщо не провадять жадних воєн, перебувають у свойому постою, на островах Дніпра. Військову службу виконують під командою свойого питомого Ґенерала або Начальника (т. є гетьмана), а позатим не хотять нікому підчинятися, так що польські королі, хоч часто намагалися накинути їм ярмо, однак ніколи не могли виконати своєї постанови. (Козаки) або вдоволяються добиччю і служать у війську даром, або побирають також і платню або й пустошать Туреччину своїми наїздами, або відбирають татарам добичу, з якою вони втікають з Польщі. Визнають вони віру грецьку й у справах віри не признають нікого окрім свойого Архиепископа або Патріярха. У інших справах вони є вільні та незалежні, тому що слухають тільки свойого Ґенерала, якого вони собі вибирають. В цьому воєвідстві є один воєвода й один каштелян, які разом з римо-католицьким епископом з Києва засідають як сенатори в державній раді.

„КИЇВ, головне місто воєвідства, є (густо) заселене й окружене просторим валом, а находиться під ґеоґр. довжиною 55 степенів і 26 мінут, та ґеоґр. шириною 50 степенів і 12 мін. Положене на правому березі Дніпра, якого води, по впливі до нього Репіня (Ірпеня) є розділені многими островами, які розсіялися на схід околиці (Києва). Саме місто, у своїй північній частині є повне церков, має вали та військові улаштовання, а інші частини міста, на заході та на полудні окружає деревляний частокіл. Київ є осідком воєводи, каштеляна, грецького архиепископа і римокалицького епископа. Має храми й монастирі обох обрядів, а також єзуїтську колеґію. На скраю північної частини цього воєвідства лежить місточко ЛОЇВГОРОД, напроти горла ріки СОШ, котра пливе з півночі на полудне уздовж границь Московщини. Це місце славне ізза знаної побіди князя Януша Радзівіла, начального вожда литовського війська, котрий дня 30. червня 1649 року побив тут тридцять тисяч козаків, а їх вожда, Михайла Кричевського взяв в полон. ВИЖГОРОД, укріплене місточко і замок, лежить на правому березі Дніпра, вище зливу двох річок, Десни та Репіня (Ірпеня), котрі вище Києва вливаються до Дніпра. Тут є пасмо лісів, котре тягнеться від Києва та Дніпра

на захід до границі Волині, а в деякій віддалі від правого берега Дніпра перетинає його ріка Репень, котра повище Києва вливається до Дніпра. В цьому згаданому пасмі лісів є старі міста МОНКАРЕВА, КОЙСОВА, БУЧОВА, а СОСЕНОВСЬКЕ (Сосновиська?) є поза ним; ці чотири (міста) тягнуться з півночі на полудне майже в простій лінії, а останнє лежить недалеко ріки Репіня. Три старі місточка, КОТЕЛЬНА, ГОРОДОК і БІЛЕ ПОЛЕ лежать в волинських границях і простягаються з півночі на полудневий захід майже в (рівній) прямій поперечці (до напряму полудневих міст). Старинне місто ЧОРНОГОРОДОК лежить на обох берегах ріки Репіня, понище впливу Однави. ІЛЬБАСИКІВ (Васильків?) і МОТОВИЛІВКА, міста укріплені замками, лежать поза згаданим пасмом лісів, на полудне до ріки Струга. ПІСОЧОК, місточко також укріплене замком, лежить над потоком, котрий пливе поміж двома передше згаданими, а вливається до наведеної річки. ХВАСТІВ, укріплене місто разом з замком належить до київського епископа і багате; поляки заняли його опущене, коли козаки та населення його, дня 24. серпня 1651 року, бачучи пожежу Трилісся, утікли з нього. Місто лежить на правому березі ріки Оннави. ТРИЛІСИ та РОМАНІВ лежать над рікою Коминтою, котра пять чи шість миль за першим (містом) впадає до Росі. Оба міста лежать на правому березі ріки і проти ворожої сили забезпечені валами та воєнними укріпленнями. Перше, яке лежить нижче другого, добув сильним наступом польський вожд Присимський і пустив з димом. БІЛА ЦЕРКВА, це місто дуже добре укріплене, положене на лівому березі Росі, повище впаду до неї річки Рути. Це безсумніву та сама Біла Церков, seu Albo Fano, про яку згадує Йоахим Пасторіюс, і каже, що під нею задержався Богдан Хмельницький, гетьман козацький (в ориґ. Cosacorum Imperator) в році 1648. Є в цьому воєвідстві ще інші міста, але я їх поминаю, щоб надто не розводитися.

„ВОЄВІДСТВО БРАЦЛАВСЬКЕ межує на заході з воєвідством Подільським і Київським, а також з тими самими на сході, а на полудні з Волощиною. Простягається на полудне широким простором, межуючи з Тиром (Дністром) та київськими границями, а кінчається недалеко гирла Дністра, який пливе до Чорного моря. Повне лісів та розлогих дубров, числом населення і числом укріплень не дорівнює Поділлю. Все таки декуди находяться укріплення, здатні до невеликої оборони, які дбають про його забезпечення від ворога. ДНІСТЕР, (в ориґ. Niester), який своїм коритом підходить під Могилів і широким луком пливе між цим воєвідством і Волощиною, покидає в кінці його границі там, де досягає границь турків і татар, ще перед його впливом до Чорного Моря. БОГ, почавши від Хмельника перетинає посередині цей край, який від міста Нового Конецьпольська аж до найдальших границь лежить пустарем. Хоч воєвідство зростає скоро, все таки має лише двох сенаторів, а то

Мапа України, видана в Оксфорді в р. 1680 (зі збірки п. Я. Макогона, в українському бюрі в Льондоні).

воєводу і каштеляна та ділиться на дві території. чи пак на два округи, а то на винницький і житомирський.

„Місто БРАЦЛАВ є подвійне й окружене подвійними мурами. Це місто є столицею того воєвідства й осідком воєводи, а лежить на правому березі ріки Бога, який його перепливає. САМІЙЛІВКА, положена між Винницею (Viennioza) й устям ріки Зарі до Бога своїми валами й укріпленнями занимає правий беріг Бога. Місто ВИННИЦЯ (Winnicza) розміщене разом зі своїми військовими укріпленнями на тім самім березі Бога, що й попереднє місто і є головним городом довколичної території. Славне воно зїздами шляхти і судейськими трибуналами та своєю єзуїтською колеґією. БРАЇЛІВ своїми військовими укріпленнями огортає лівий беріг ріки Рави, поміж її впливом до Бога і подільським містом Межерівом двома мостами опоясує в тому місці широку ріку. КРАСНА є містом окруженим подвійними воєнними укріпленнями, по обох його сторонах тягнуться старовинні подовгасті мочариска й якась річка, що вливається до Бога, положене воно між рікою (Богом) і сусідуючими границями Поділля. КОПИГІВКА (?) двигнула свої мури над рікою Чилензі (?) (Czylenzay). (Місто) МУРАХВА (в ориґ. Muracvva) обороняється двома сусідуючими укріпленнями і по лівому боці пливучою Мурафою, яка ділить це воєвідство від Поділля. БУША із своїми широко розбудованими укріпленнями, розділеними рікою такої самої назви, лежить по лівому боці від ріки Мурахви (в ориґ. Muracvae). ЯРУГА положене недалеко Дністра і своїми укріпленнями боронить його правий беріг. ЯМПІЛЬ здержує напади ворогів на лівому березі Дністра, між Яругою і Ковченцем. КОВЧЕНЕЦЬ береже нижче Ямполя той сам (лівий) беріг своїми укріпленнями, а ріка Росава перепливає через нього дещо нижче від злуки її з другою річкою. КАМІНКА таксамо визначається своїми укріпленнями, а річка Камінка впадає до Дністра по лівому боці. РАШКІВ це остання твердиня по згаданому (лівому) боці Дністра, бо поза нею виринають перед очима лише нагі степи, пригожі до нападів зі сторони варвар, і тому позбавлені міст, сіл та мешканців. Сильно укріплений ЧАЧНИК (Чечельник?) лежить на лівому березі якоїсь річки, що пливе з заходу на схід і під містом НОВИМ КОНЕЦЬПОЛЕМ вливається до Бога. НОВЕ КОНЕЦЬПОЛЕ є останньою твердинею і своїми дуже сильними укріпленнями творить охорону берега Бога, котрий під цим містом, на правому боці приймає (води) згаданої ріки. Старе місто УМАНЬ лежить чотирнадцять чи пятнадцять польських миль на схід від Ладижина, там де починаються степи і кінчаються діброви, які густо покривають північну частину цього воєвідства. Твердиня ІВАНГОРОД лежить біля джерела якоїсь річки, котра вється із сходу на захід і під Куною вливається до ріки Соб.

— о —

Багато недомагань має цей ґеоґрафічний опис України, зроблений, як можна легко спостерегти, головно на підставі

скупих загальних відомостей про цей край, дуже далекий для тодішньої Західньої Европи, і на звичайному читанню ґеоґрафічної мапи, зладженої для цього атляса. Але всетаки і цей опис робив своє. Зазнайомлював Західню Европу з краєм, що зветься Україна, де живе нарід, що „зве себе козаками" і що вони визнають одну грецьку віру й у своїх справах віри не визнають нікого крім свойого Архиепископа або Патріярха. У інших справах є вони вільні та незалежні, тому що слухають тільки свойого ґенерала (т. є гетьмана), якого вони собі вибирають...

Назви міст і рік дуже поперекручувані, але коли зважити, що мапу робили чужинці, треба хіба подивляти, з якою точністю вона зладжена.

Мапа України з Янсенівського атляса, враз з її ґеоґрафічним описом зберігається в збірці українських мап п. Я. Макогона (тепер в Українському Бюрі в Льондоні).

о. Др. Г. Костельник.

Справжнє джерело атеїзму.

(Докінчення).

Вони просто утотожнюють зі своїм атеїзмом той образ світу, що нам його відкрили новочасні природничі науки. Вправді й ми віруючі приймаємо той самий образ світу за свій, але ми своєю вірою ще далі йдемо і приймаємо, що ціле життя-буття не дається до кінця розвязати в стилі природничих наук (з матеріялістично-механістичного становища).

В дійсності також атеїсти переступають межі позитивного, природничими науками відкритого, образу світу й приймають (вірять), що ген ціле життя-буття може бути розвязане в стилі природничих наук. Отже ми віруючі ніби покидаємо становище позитивної науки, а атеїсти ніби не покидають його. І ніби тому їх світогляд це чиста „наука".

Це тільки така ілюзія атеїстів, але треба признати, що це сильна ілюзія. Природничі науки „витворили" такий світ, у якому почування, що є джерелом атеїзму, „чуття нічогости", дуже сильно скріплюється і розгалужується, розростається. І всі ми нинішні люди, „природники", виховані в атмосфері природничих наук, мусимо з тим почуттям змагатися, щоби встоятися при релігії. А котрі чи з природи чи з виховання мають сильніше уподобання до тих специфічних вальорів і приємностей, що їх дає „чуття нічогости", тих у наших часах цілком певно пірве атеїстична струя.

І зможуть вони „до безконечности" боронитися на свому становищі, бо закони природи ведуть щораз глибше, одні закони ведуть до других, а виходу з природи (щоби безпосередньо

дійти до Бога) нема. Тут повторю те, що я вже раз написав (у „Вступному слові“ до книжечки „Появи духів у Бродах“, Львів 1923), бо ліпше я й тепер не вистилізував би цього: „Від найменших елєктронів та клітин до молочної дороги, до найдальшої зорі на небі — все те творить одну суцільну систему, в якій володіють невмолимі закони фізики, хемії, фізіольогії... Царство цеї безмежної системи заголомшує людські свідомості, поневолює своєю шириною, глибиною, силою, повсюдністю — і щож дивне, коли так багато нинішніх людей цілком віддалося думці — переконанню: що ввесь світ — це „природа“, себто що ввесь зміст буття вичерпується фізичними, хемічними та фізіольоґічними законами? Здається їм, що всякі свідоцтва про „другий світ“ і „друге життя“ є вповні безсильні супроти сили й постави нашого звичайного світу, супроти т. зв. „природи“. Багатство різних скомплікованих фактів і понять, яке призбирала наука в області „природи“, дає їм можність довго боронитися на свому становищі: доцільний обман, несвідомий обман, суґестія, масова суґестія, невідомі сили „природи“ — ось тим і подібним хотіли би вони оспорити правдивість подій, які нас змушують признати, що вони є ділом позаприродних, свідомих, розумних єств. Бороняться люди перед усім, що противне їхньому світоглядові“.

Розвинена людська душа потребує розвиненого, великого, багатого змістом світогляду.

Новочасні природничі науки власне дають такий світогляд атеїстам: образ світу, розгорнений до безконечности новочасними природничими науками, стає для атеїстів сурогатом замісць Бога. Отже новочасні атеїсти мають чим „годувати“ свою душу, мають на чому основувати свої великі мрії (про поступ науки без границь, про рай на землі), а ці мрії заступають їм релігійні ідеали.

Модерне місто й само собою утверджує та збагачує „чуття нічогости“. Міська людина навіть рідко коли має нагоду поглянути на маєстатичне зоряне небо, безпосередньо вона не є залежна від таких природних подій, як дощ, град, буря, зате вона окружена мурами, всякими людськими, технічними, фабричними виробами, а це все вбиває в ній містичний змисл життя. Інтеліґентній людині в наших часах не треба вчитися атеїзму. Всі його складові елєменти вже їй відомі, тільки треба дати себе пірвати „чуттю нічогости“, треба дати себе йому „загіпнотизувати“, щоб воно знечулило свідомість у тому напрямі, що ніби його перспектива на світ це єдина й ціла правда, а все інше тільки ілюзія. І в одній хвилині людина стає атеїстом. Очевидно боротьба між містичним змислом і „чуттям нічогости“ може й роками продовжуватися в душі, але остаточна перемога приходить моментально.

Поети мають дар схоплювати психічні переживання „на горячому учинку“. Так і цей момент, коли нинішня людина стає атеїстом, у повній його щирості схопив наш І. Франко:

„Тріюмф! Тріюмф!
За десять тисяч літ важкої праці
Цивілізації доходимо вкінці
До тої точки, до якої кицька
Доходить за пять хвиль.

Ми льогікою кицьки розсудили,
Що загалом нема безодні,
Нема нічого, лиш атом, момент
І рух молєкулярний“.

(Мамо природо)

Тим враз оконечно оправдуємо нашу назву „чуття нічогости“ („нема нічого“). Атеїстичне чуття навіть у старих і запеклих атеїстів від нагоди до нагоди мусить змагатися з містичним змислом життя, що каже: є велика тайна, є Бог... А атеїстичне чуття в опозиції до цього каже: нема нічого! Тому власне ці слова висказують найвизначнішу характеристику того чуття, що є джерелом атеїзму і що творить його ментальність.

16. Етика Щекліка-Дорожинського й сама мусіла ствердити звязок між природничими науками та поширюванням атеїзму, одначе вона не заналізувала його як слід. З її викладу виходить, що атеїзм зароджується в душі вчених ніби тому, що атеїсти „вже там перестали думати, де думання щойно зачинається“, бо ніби вони задля гордости тільки те признають за правдиве, що для них очевидне... Та в дійсності цей процес зовсім інакший. Атеїсти, навіть ті, що називають себе „позитивістами“, зовсім не перестають думати там, де ми, релігійні люди, находимо докази на істнування Бога, але вони думають по свому, як їм дозволяє їхня атеїстична перспектива, а цю перспективу редагує їхнє атеїстичне чуття. Атеїзм зовсім не є обєктивно очевидний, значить, що атеїсти приймають не тільки те, що очевидне (позитивні факти і закони науки), але й те, що не є очевидне. Та для них субєктивно атеїзм ніби очевидний — завдяки їхньому чуттю, як нпр. для правовірного магометанина очевидне, що Магомет більший „пророк“, ніж Ісус з Назарету. Чуття в душі „чуда“ робить: воно всилі цілий „світ“ переставити навиворіт.

Фізик чи хемік, що через ціле своє життя заглиблюється в законах мертвої матерії, завжди думає механістичними категоріями, читає твори на цю тему, попадає в полон тих категорій думання й відчування, якщо доцільно не буде боротися проти такого поневолення своєї душі — хіба щоби з природи мав дуже сильний містичний змисл життя.

Неодин, щоби встоятися при релігії, мусів би стільки мозольної й систематичної праці уложити на піддержування й гармонійне розвинення містичного змислу життя, скільки вкладає на поглиблювання своєї фахової науки. А це велика недогода подвоювати свої труди — чиодин скаже, як Edison: Я досі не мав на це часу.

І так діється, що многі з тих, котрі віддалися природничим

наукам, простягають фізикальні закони також на душу, як ми це чули від Einstein-a. Вони з цілою певністю ніде не найшли таких доказів, котрі переконали би їх, що життя й душа даються звести на фізикальні закони, але під впливом свого призвичаєння, свого чуття вони вважають фізикальні закони за свого „спасителя", котрому вірять на кредит (а вірити свому „спасителеві" завсіди легко приходиться). Концепції викликують собі відповідне чуття, чуття оправдує й абсолютизує концепції — і так твориться в душі своєрідна ментальність, своєрідний духовий густ життя.

Власне інтелігентні люди лекше підпадають усяким метафізичного характеру ілюзіям, ніж простолюддя. А це з двох причин: а) інтелігенти розробляють свої ілюзії, роблять з них льогічно розвинені системи, а в такій формі ілюзія сильніше діє; б) в інтелігентних людей захитані природні інтуїції з тої причини, що інтелігент стрічався зі всякими метафізичного характеру суперечними думками, що їх різні фільософи чи вчені доказували та приймали як правду; тому в кожного інтелігента свідомість „підшита" скептицизмом; а де скептицизм „за сценою", там ілюзія „на сцені" дуже легко можлива, бо там свідомість стається бодай до якоїсь міри „театром" (не „дзеркалом" буття-життя, тільки „театром").

Коли ще зважимо те, що з основним атеїстичним чуттям, „чуттям нічогости", в розвої новочасного атеїзму вяжуться додаткові, прикрашуючі чуття й думки, як чуття амбіції, престіжу „нового культурного напряму" (себто атеїзму), чуття моди, ремінісценції з історії боротьби новітнього атеїзму за право на життя (де всякі жертви, як нпр. трагічна смерть на кострі Івана Гуса, Джьордана Бруна й ін., що промощували шлях новітньому „духові часу", записуються, хоч і не оправдано, на конто атеїзму), рожеві й незвичайні надії на будучність атеїзму — коли це все зважимо, то до решти зрозуміємо, яким способом новітній атеїзм міг стати „новітньою релігією", що обожує євангельський „цей світ", величезною й застрашаючою хмарою на небозводі новочасної культури.

В останніх трьох віках ця „хмара" росла й ставала щораз чорнішою: спершу переважав релігійний раціоналізм, деїзм, пантеїзм, та атеїзм від Spinoz-и щораз побільшував свою верству у цій „хмарі", аж у другій половині XIX віку він висунувся на її чоло. Коли атеїстична ментальність настільки була скріплена й розповсюднена, що інтелігентний світ з ентузіязмом, наче свого „спасителя", привітав теорію Дарвіна про те, що ніби вся доцільність і краса в органічному світі повстала чисто механічним способом, „сама з себе", завдяки сліпій грі припадків, тоді в Европі стала можливою така жахлива й того типу революція, як більшовицька. Одностороннє, атеїстичне чуття, увінчане авреолею „науки", засліпило розум широких інтелігентних і півінтелігентних мас та викривило їх душу. Найбільше фалшиві і найнебезпечніші ілюзії заняли місце давніх релігійних ідеалів.

17. Ми це признали й по змозі старалися пояснити, що новочасні природничі науки пособляють атеїзмові. Та це тільки один бік медалі. Коли приглянемося другому, то не зможемо не побачити, що новочасні природничі науки пособляють також релігії. Безпартійний суддя, що не хотів би ангажуватися ні на одну сторону, мусів би щонайменше признати те, що Jodl признав щодо проблєми чудес, а саме: що новочасні науки тільки загострили дилєму, звязану з релігією; змінили образ світу, переставили і відмінили різні вартості, відкрили нові, одначе дилєма поглибилася, замісць щоб зникла.

Ми віруючі маємо повне право сказати ще більше на користь релігії. Новочасні природничі науки в дійсності далеко більше пособляють релігії, ніж атеїзмові. Атеїзм, особливо той найвиразніший, що основується на матеріялізмі, раз-у-раз мусить відхрещуватися від своїх давніших концепцій, щораз тяжче йому боронити себе, а для релігії боронитися щораз лекше.

Ми признали, що новочасні науки повалили численні старинні причини віри, але зате вони відкрили нові „причини віри“ (релігії), яких старина не знала й навіть не припускала. По правді природничі науки повалили тільки ті „причини віри“, котрі мали виключно психольогічний характер. Та вони не повалили ні одної такої „причини віри“, котра мала льогічний характер; а ще до того, як сказано, природничі науки відкрили й нові, дуже сильні „причини віри“. Вичислім бодай головні з тих відкрить:

1) Найбільший ґеній старини, Аристотель, думав, що світ такий, який він тепер, зі всіми теперішніми земськими орґанічними родами — вічний і несотворений. Спираючись на Аристотелі ще й св. Тома з Аквіну думав, що тільки на основі Обявлення можна говорити про сотворення світу, а на основі природних даних цього ніяк не можна доказати.

А природничі науки цілком певно свідчать, що світ не є вічний, але сотворений у часі.

2) Фізикально-хемічну незнищимість матерії давніше так розуміли, що ніби матерія абсолютно непропаща, отже й не могла бути сотворена. А нині вже є фізики, як нпр. англійський астрофізик James Jeans, що зовсім отверто говорять про сотворення матерії.

3) В давнині й ще в початках новочасної фільософії (Hobbes, Descartes) здавалося, що пропасть між живим організмом і неживою матерією не є непромостима, що ніби вона основується тільки на інакшій стилізації тих самих матеріяльних елєментів. А нова біольогія ствердила, що ця пропасть непромостима: з розвоєм біольогії вона стає щораз глибша.

4) Віра в самородство (generatio aequivoca) в давнині, на основі недокладної обсервації, була загально поширена. Новочасні природничі науки цілком опрокинули цю віру й виказали,

що всяке живе може походити тільки з живого, всяка клітина з клітини.

5) Початок життя на землі не насував старинним фільософам ніяких труднощів; а нині нема ніякого „наукового“ пояснення цього факту — тільки релігійне пояснення встоялося всилі.

6) Старинні матеріялісти уявляли собі, що психічні явища можна звести на фізичні. А нинішня психольоґія це рішучо заперечує.

7) Природничі науки відкрили подиву гідну доцільність ген у цілій системі світу: в будові атомів, клітин, орґанів, орґанізмів — ген у цілому макрокосмосі. Ця доцільність не якась припадкова, набута в розвої випадків, але апріорна: вона вже в мертвій матерії (нпр. аномалійні прикмети води) творить підбудову для орґанічного світу — так „передбачує“ те, що має наступити в орґанічному світі, як творча сила в зародковій клітині „передбачує“ відносини, в котрих житиме орґанічне єство, що нею має бути витворене.

8) Найновіша фізика цілком опрокинула матеріялістичні концепції, бо виказала, що наше звичайне поняття матерії це тільки ілюзія, яку наші змисли формують для нашої вигоди в житті. Так упав головний ідол атеїзму.

9) Дивні явища гіпнотизму й медіюмізму (спіритизму), проти правдивости яких офіціяльна наука довго й завзято боролася, якнебудь їх пояснювати, наглядно свідчать про те, що світ не є такий, яким хотіли його мати раціоналізм та атеїзм, а властиво „чуття нічогости“, з котрого вони родяться.

10) Наука взагалі розвивається в тому напрямі, що завсіди засоромлює „чуття нічогости“: і будова світу і його сили „стають“ перед нашими духовими очима щораз більше скомплікованими, дивними, несподіваними, щораз вищого стилю. Так розвій науки не наближується до розвязки по лінії чуття „нема нічого“, але власне по лінії релігії, котра каже, що є велика тайна буття, є Бог.

Ми попереду сказали, що в давнині доступ до Бога був легкий, Бог був „близько“. Тут мусимо сказати, що в дійсності це є й нині так само. Але в давнині уявляли собі Бога то більше, то менше матеріяльно і думали, що Бога треба шукати за „небесним параваном“, а нам нині ясно, що Бога треба шукати за нашим „змисловим параваном“.

18. Та все таки мусимо признати, що природничі науки, бодай дотепер, більше пособляли поширюванню атеїзму, ніж захистові релігії. Якщо б це так не було, то атеїзм не був би так поширився.

Етика Щекліка — Дорожинського каже, що „наука й освіта не можуть безпосередньо спровадити невірства — бо нема ні одного позитивного результату науки, що стояв би в суперечності з вірою“. Нема тут розрізнень, котрі для пояснення справи конче потрібні: а) безпосередньо під льоґічним і під психо-

льоґічним поглядом; б) безпосередньо під обєктивно-льоґічним і під субєктивно-льоґічним поглядом. Треба признати, що „наука й освіта може безпосередньо спровадити невірство“ під психольоґічним і субєктивно-льоґічним поглядом. Коли большевицькі виховники вмовляють атеїзм у своїх вихованків, то вони добираються до дитинячих душ від розуму до серця; діти задля льоґічних доказів набирають переконання про правдивість атеїзму. Але це переконання має тільки субєктивно-льоґічну вартість, бо обєктивно не можна доказати правдивости атеїзму. Як ми попереду сказали, тут слабші духом (діти) улягають сильнішим (учителям). Роля психольоґічних чинників при формуванні атеїстичного світогляду для нас відома.

Отже мусимо признати, що природничі науки, а властиво зміст і форма нашої культури, дуже пособляють атеїзмові під психольоґічним і субєктивно-льоґічним поглядом.

1) Ми бачили, що природничі науки видвигнули нові, сильні „причини віри“. Та, на жаль, ці причини авторитетними людьми, що мають велике імя у світі, не є так глибоко та вміло опрацьовані, як фізикальні, астрономічні, хемічні, біольоґічні... проблєми. Значить, що атеїзмові приходиться лекше тягнути зиски з природничих наук під психольоґічним і субєктивно льоґічним поглядом, ніж це приходиться релігії.

2) Задля щораз більшого розвою природничих наук в ученому світі утвердилася мода відчужености від релігії. Старинні грецькі фільософи були враз і теольоґами (теольоґію вони вважали за складову частину фільософії). З новочасних фільософів хіба тільки Leibnitz був таким типом, а інші або ставили релігійні проблєми поза сценою своїх фільософічних інтересів, або навіть (сяк чи так) підривали авторитет релігії — на користь „науки“. Релігія стала традиційною формою життя, а „наука“ стала наче новим, останнім „завітом“, до котрого ніби належить майбутність.

3) Душа нинішніх інтеліґентів звичайно є односторонно розвинена: тільки по лініях „науки“, а по лініях релігії ні. Інтеліґенти спеціялізуються у свому фаху, тут доходять до останніх границь науки, а їх релігійні поняття й відомості часто залишаються такими незрілими, нерозвиненими, непрочищеними, як вони їх собі сформували ще в ґімназійних своїх часах. І так на загалі нинішньої інтеліґенції, що стала атеїстичною, здійснюється той приклад, де безбожні більшовицькі учителі вмовляють безбожність у своїх учнів. Незріла, нерозвинена релігія не може встоятися в душі при розвиненій „науці“. З цього стає ясно, що властиво кожний інтеліґент повинен би кінчити цілу теольоґію — а це практична неможливість. Так виявляється перед нами траґедія, що супроводить культуру. Коли овочеве дерево занадто зародить, то обломлюються його конарі. Та ще краще ілюструє цю трагедію ad hoc видуманий грецький міт про Прометея, котрого — за вкрадений з неба вогонь — Зевс прикував до скелі

на Кавказі, де орел вижирав у нього печінку, що раз-у-раз знову відростала.

4) Кожна Церква має доволі плям у своїй довгій історії, отже легко саджати її на крісло обжалованих. А атеїзм, як форма громадного життя, аж до наших часів не мав своєї розвиненої історії, бо ніде в суспільності не панував, тому його метрика ще не була „захляпана". Зрештою він завсіди виступав ніби в імени „науки", залюбки обжаловував релігію (в тиранії, жорстокості і т. ін.), а сам обіцював, що цілком певно заведе „рай на землі".

5) Доки атеїзм не є на 100% здеклярований та воюючий, доти він має дуже велику притягаючу силу в масах нинішньої інтелігенції. Власне в цій своїй „початковій" формі він і поширився між інтелігенцією. Як знаємо, атеїзм, особливо в цій своїй „початковій" формі, це продовження й поширення перспективи нашого „охоронного чуття", яке сповняє дуже корисні функції в нашому житті. Така ментальність загострює критичність у речах „цього світу", що й сам Христос підносить словами: „сини цього віка мудріші у свому роді від синів світла" (Лук. 16, 8). Тай ще треба піднести, що атеїзм це віра, яка в цілості сповнюється „hic et nunc" (тепер і тут), а теперішній момент має спеціяльну силу. (Так нпр. усякий гріх тим сильний, що він дає приємність чи користь власне „hic et nunc"). Зрештою атеїзм це найвигідніша віра, що дає тільки самі приємності, а не накладає ніяких обовязків. А загал людей живе чуттям і найлекше йде за чуттям.

* * *

І знову мусимо піднести іронію у звязку з атеїзмом: Атеїзм завсіди виступає і говорить ніби в імени „науки", а в дійсності він виступає в імени чуття, говорить не від розуму, а від чуття, і тягне для себе зиски з психольоґічних умовин новочасного людського світу. Отже в чому він обвиняє релігію, тим у дійсності сам прогрішується.

Проти чуття, котре ще й зідеалізоване розумовими концепціями, тяжка, майже безнадійна боротьба розумовими арґументами.

Чуття найлекше поконується противним чуттям, зн. фактами, що викликують противне чуття в людській душі. Система життябуття не терпить неправди та омани. Хід подій мусить їх виявити, Божа правда мусить зреґабілітуватися, хоч би не знати за яку ціну людських страждань і жертв. Власне ці страждання й жертви поконують чуття, що неправду й ману каже вважати за правду.

Новочасний атеїзм з більшовицькою революцією ступив на той шлях, де люди, під його диктатом, виставлені на невисказані страждання й жертви. Ця пекельна історія новочасного атеїзму без сумніву матиме значіння на цілі віки: вона демаскуватиме й компромітувати атеїстичне чуття. Хоч яке це жахливе, однак мусимо признати, що новочасний атеїзм був би просто непоборною силою (бо євангельський „цей світ" став дуже великим

і могутнім), якщо б він сам у своїй історії не намножував таких подій, котрі підривають і приборкують те чуття, що є його джерелом і його силою. Більшовики думають, що знищать релігію, а з нашого викладу ясно, що вони причиняться до її відсвіження й відродження.

В часі роблення відбитки цієї статті через недогляд пропущено початок її продовження в ч. 8—9. с. р., стр. 423., який ось тут подаємо. *Редакція.*

11. Пригадується нам тут приповідка, котра каже, щоб не боятися того пса, що гавкає, але того, що не гавкає. Зло у світі це наче той пес, що гавкає на людську душу і залякує її. Та є ще й такий „пес", котрий не гавкає на людську душу, а кусає її. Чуття, котре є справжнім і властивим джерелом атеїзму, тихе, безбарвне, спокійне — людий не запримічують його, а воно бере їх у полон, повільно із дня на день щораз сильніше.

Це чуття „сірої буденщини", означимо його сильніше: це „чуття нічогости", а цю назву опісля оправдаємо.

Передовсім мусимо висвітлити характер безбарвних почувань взагалі. Барвні почуття всім легко зафіксовуються у свідомості, як нпр. біль, звук, краска, гірке, тверде, зимне, сум, радість... Але нпр. почуття здоровля, тілесної рівноваги зовсім безбарвні. Таких почувань є дуже багато, до них належить також „чуття нічогости". Функції безбарвних почувань у нашому житті дуже розгалужені й важні, та їх незвичайно тяжко схоплювати рефлєксією й відрізнювати.

„Почування", котрого у свідомості „не відчуваємо", це могло би декому здаватися абсурдом, суперечністю в собі. Але це тільки неміч нашої людської мови, що одним словом, яке творить назву, не можемо виразити всіх субтельних перипетій і фаз, що їх безбарвне почуття може прибирати. Чи це абсурд, коли якась людина каже: Знаю, як цей чоловік називається, та в цій хвилі не можу собі пригадати...?

Подібно діється і з безбарвними почуваннями: в одній психічній диспозиції чи життєвій ситуації вони можуть бути в такій фазі, що їх зовсім не будемо запримічувати, та все таки вони будуть діяти на диспозицію нашої душі; а в іншій ситуації вони зовсім виразно дадуть нам про себе знати, хоч і залишаться безбарвними (барвними будуть щойно їх ефекти).

Коли їдемо залізницею, то наше тіло, без усякого нашого спостереження, прибирає ту саму кинетичну енергію, що її має залізниця в русі; хоч це дуже велика фізикальна зміна в нашому тілі, ми її зовсім не відчуваємо; та коли вискакуємо із залізниці, яка є в русі, то нас щось кидає вперед — у тій ситуації кинетична енергія приходить до свого виразу.

Доки хтось, що є привязаний до свого села, залишається у тому селі, доти він не відчуває свого привязання; коли ж мусить покинути своє село й жити на чужині, тоді в його серці

являється туга за селом, як наслідок пірваного його привязання до села.

Вже з цього одного прикладу ясно, що всяке призвичаєння до чогонебудь і в якомунебудь напрямі витворює в душі безбарвне почування і його мовою говорить — раз „мовчить“, а раз „говорить“.

З фільософів англієць David Hume був мабуть перший, що звернув пильнішу увагу на чуттєве призвичаєння до правильного досвіду. Тим чуттям Hume хотів пояснити принцип причиновости. Його теорія наскрізь сензуалістична, вповні елімінує розум, тому вона не є правдива у відношенні до людей, а правдива є тільки у відношенні до звірят, що не мають розуму. Коли ми багато разів досвідчили, що по явищі А слідує Б, то на основі чуття, витвореного призвичаєнням, завсіди будемо приймати (ожидати, вірити), що також у майбутніх таких випадках по А слідуватиме Б. До цеї критеріольоґічної межі наша природа так само реаґує на явища, як і звіряча. Але тут людина може поставити собі питання: чи це дійсно завсіди і всюди так мусить бути, що по А буде слідувати Б? Словом: людина може пустити в рух увесь свій розумовий апарат; а звіря не може переступити чуттєвої границі, бо не має розуму.

І ще похибив Hume в тому, що він обмежив чуттєве призвичаєння тільки на причинові звязки явищ. У дійсності ми чуттям призвичаюємося до цілого нашого досвіду, наскільки він частіше повторюється або довше триває. Коли Австрія в 1914 р. видала війну Сербії і Росії, я чуттям не міг „повірити“ в дійсність війни, мені тоді здавалося, що це тільки часописи таке „пишуть“. Коли ж світова війна довго протягалася, перехід до стану спокою здавався мому чуттю наче казкою. Хто довше перебував за границею, той — як і я — нераз мусів досвідчити на собі, що рідна країна, дім, родичі здавалися йому тільки наче з оповідання відомими, а не також у житті дійсними.

Ці приклади своїм характером уже зовсім близько стоять до тих життєвих умовин і того чуття, котрі є джерелом протирелігійних сумнівів і атеїзму. На цих прикладах ми вже й ближче пізнали, в чому полягає безбарвність цього роду почувань. Самого почування не відрізняємо, тільки реаґуємо на явища в його тоні, по його диктаті. Подібно, як це діється з білим світлом сонця: його не спостерігаємо, тільки бачимо речі в його освітленні — то виразніше, то менше виразно, залежно від скількости світла.

12. Свідомість це „розвязаний бік“ природи, щоби свідоме єство могло само собою кермувати в житті, щоб могло вести самостійне, індивідуальне життя. Природа тут полишила людині свободу, щоб людина сама могла бути „ковалем своєї долі“, зн. щоб людина сама могла „будувати“ фізіоґномію своєї душі, а від тої будови, очевидно, залежний також спосіб життя людини чи то взагалі її доля. Кожна думка, а властиво кожний зміст свідомости лишає по собі слід у нашій душі — собі питомий

слід. А що частіше перебуває в нашій свідомості, це бере нашу душу в полон, як про це каже наша приповідка „з яким пристаєш, таким ся стаєш" і латинська, правничо-фільософічна: „consuetudo altera lex" (звичай є другим законом).

Щоб шановний читач зміг усе те докладніше зрозуміти, відсилаю його до моєї розвідки „Джерела субєктивних поглядів"[1]), де цей процес і інші, звязані з ним, ширше обговорені.

Дуже помиляється Drtina, коли пише: „Фільософія і наука є виключно проявом розуму", а релігія ніби „повстала з чуттєвої, вільної чинности людського духа".

Ми тут маємо на думці фільософію й науку, наскільки вони творять світогляд. Під тим кутом можемо сказати, що просто немислимий такий фільософ, котрого світогляд був би в дисгармонії з його чуттям, чи то іншими словами: котрого чуття не впливало би на творення його світогляду. Кожний зміст свідомости має два боки: один льогічний, другий чуттєвий, а принцип гармонії домагається, щоб обидва ці боки достроїлися до себе: Або поняття зреформує чуття на свій лад, або чуття зреформує поняття на свій лад. Це значить, що кожному поняттю відповідає йому питоме чуття в нашій душі. Зоряне небо, осінь, весна, зима, пустиня, цминтар, буря, море, ріка... викликують дуже помітні чуття в нашій душі. А інші поняття викликують у нашій душі непомітні почування. Зоряне небо поражає нас своєю таємничістю, величиною, далекістю, світилами й темрявою, тому ми почуваємося маленькими й непевними, окруженими великою тайною; а якась механічна робота, котру з легкістю виконуємо, викликує в нас почуття нашої вищости, певности та свободи, хоч ми цього почування й не будемо рефлєксійно запримічувати.

Чуття має великий вплив на пізнання. Кожну думку, хоч її читаємо чи чуємо від інших, властиво мусить зродити наш ум. Щоби чужу думку зрозуміти як слід, треба їй віддати цілу свою душу на услуги: треба її відповідно зіставити з льогічним і чуттєвим „напрямом" нашої душі (цей напрям це вислідна лінія наших переконань та почувань) і треба її відповідно насвітлити. Вороже чуття не дозволить чужій думці розростися в нашій свідомості, а через те та думка вийде в нашій свідомості наче образ у кривому дзеркалі: скривлена, з непропорціонально розвиненими частями, карикатурна, неправдива, негідна, неважна... Коли хтось перенятий чуттям веселости й смішности, то він у такому настрої нездібний зрозуміти трагічности якоїсь події — ані не схоче думати про це. Хто любить якусь особу, той не добачує її недостач. А заздрісний муж у всяких ділах своєї жінки добачуватиме докази, що вона йому невірна. Не інакше воно й з поглядами — ідеями. Вірні всіх вір чуттям привязані

---

[1]) Вона находиться в моїй книжці під наголовком: Три розправи про пізнання, Львів 1925.

до своєї віри і не добачують її слабих сторін; а чужа віра виходить у їх свідомості наче образ у кривому дзеркалі. Тільки незвичайно рідкі є одиниці, котрі спроможні визволитися від свого чуття й дійсно критично приглянутися своїй вірі.

Невже атеїсти є саме ті люди, що глядять на свою й чужу віру дійсно критично? Доки атеїсти були „білими круками" на світі, доти могли собі уроювати, що ніби атеїзм це „чиста правда", яка принесе людству справжню культуру і справжню свободу, а атеїсти це ніби просто безчуттєві інструменти „чистої правди". Та нині, коли всякого типу атеїстів є вже непроглядні маси, коли більшовицька революція має вже 17 років за собою, для кожного неупередженого ясно, що атеїзм це тільки своєрідна ментальність, котра дуже легко доводить до жахливого фанатизму. Про це не може бути диспути, що в XX в. саме атеїсти визначаються найжахливішим фанатизмом.

А фанатизм це продукт чуття — чуття, яке звужує горизонт свідомости до одної лінії, яке весь противний собі людський світ засуджує на безпощадне знищення — і все те „виправдує".

Таким способом найновіша історія (розвинувши справжній психольогічний зміст атеїзму) поставила атеїзм в один ряд зі всіми вірами: атеїзм це своєрідна віра, при якій чуттєва сторона людини сповняє ще більшу ролю, ніж при релігійній вірі.

Тільки завдяки свому чуттю атеїсти не добачують фалшивости своєї віри (атеїзму). Те саме ми сказали про визнавців всяких вір. Однак є велика різниця. Зміст позитивних вір складається з різних тверджень, тому їх визнавці, задля свого чуття, можуть помилятися щодо правдивости деяких тверджень своєї віри, а інші твердження їх віри можуть бути правдиві. Але атеїстична віра має тільки одну догму: „нема Бога". Отже коли атеїсти помиляються, то помиляютьса в цілості своєї віри. А коли завдяки свому чуттю не добачують фалшивости своєї віри, так це значить, що ціла їх віра основується на чутті і тільки чуття ніби виправдує її.

Чоловік з релігією це з сильним корінням дуб, що є в спромозі ставити опір і найсильнішим бурям; чоловік без релігії — це хитка троща. (о. Ф. Шпіраґо).

Убивши своєю гордістю свою релігію, людина віру в Бога заміняє вірою в себе і свою чудодійну силу — іншими словами, містицизм релігії вона заміняє містицизмом маґії. І в цій же самій хвилині вона дає повну волю своїм фізичним, матеріяльним пристрастям; вона визволяє і дає повну свободу всьому, що в ній є тілесного, звірячого і що вона при помочі і во імя релігії досі здержувала. (В. Липинський).

Н. Кочубей.

Уваги до статті: „Фашистівський корпоративізм і становий принцип В. Липинського".

(Докінчення: початок гл. ч. 4 і 5. с. р.)

19. Ліберально-індивідуалістичний засіб вирішення проблєми привів до сучасного стану річей. Абсолютистично-колєктивний в стадії спроби. З тієї стадії можна зробити вже деякі висновки. Там, де її проводиться в площині безбожжя і негації християнської моралі, там коштує вона гекатомби людського життя і відзначається загальною руїною та занепадом духового і матеріяльного життя.

Там, де її проводиться в області визнання Бога і визнання хоч би деяких християнських і лицарських чеснот, — там помічається нахил до восприняття, якщо не в цілості органічного світогляду, то деяких основ органічного принципу, що очищають від ліберально-індивідуалістичного матеріялізму. Вони то і гальмують гін самого абсолютистично-колєктивного принципу.

Те і друге виправдує передбачення В. Липинського — органічну потребу відродження в цілості органічного світогляду, принцицу і всіх випливаючих з них наслідків, через виявлення морально-правних основ в системо-політичному принципі.

Це змушує глибше розглянути відношення до суспільних одиниць і всього соборного суспільного тіла, а також суть політичної системи.

20. Основним суспільним осередком вважав В. Липинський сімю. Жиючи законами соборности[1] (гармонії, єдности в ріжності) вона природно синтезує в собі ініціятиву з відповідальністю, права з обовязками, самодіяльність зі співпрацею, одноосібний початок з колєктивним і виявляє віру й совість в любові і в свойому морально-правному універсальному достоїнстві. Тому вона і єсть тим осередком, який має виховну прерогативу. Всі наступні органічні суспільні ланки та трудові обєднання, що їм відповідають — рід, племя, нарід і нація, це теж достоїнства, поки синтезують в собі ті ж самі прикмети. Вони є ступнями розвитку суспільства, з котрих кожний є одиницею супроти вищих і колєктивом супроти нижчих ступнів. Всі вони призвані обороняти нижчих та еволюціонувати в вищі ступні відповідно до етнічних, географічних прикмет і асиміляційних сил, при чім повинні все виходити з основної точки — ядра, сімї, основного і незрушимого виховуючого осередка. В суті речі

[1] Соборність — єдність без злиття і ріжність без суперечень — і єсть основним органічним принципом.

розвиток суспільства, це відродження і відновлення нижчих соборних достоїнств в вищих, в силу їх життєздатности і прикмет їх імперіялізму[1].

21. Вищим соборним обєднанням і достоїнством в сучасності є нація.

Вона і являється перш за все сімєю в етнічних, територіяльних і асиміляційно-органічних межах — життєздатности і здібности.

Тільки як така вона не стала ніяким мертвим приділом в вічності, а реальним морально-правним і універсальним в часі достоїнством, що вічно розвивається.

Отже нація являється ніби продуктом імперіялізму якістного, морально-правного і через нього знаходить свої місця і цілі існування.

Нації, які являються продуктом імперіялізму кількістного, системо-політичного, в органічному значінню являються псевдо-націями і взаємовідношення поміж нацією і псевдо-нацією таке ж саме, як поміж достоїнством і наддостоїнством.

Коли б органічно-асиміляційні й органічно імперіялістичні здібності були безмежні, то слід було б припустити і можливість безмежного зросту націй. Але з зрозумілих причин органічне тіло носить само в собі обмеження і дальший його розвиток вже переходить в перерозвиток, ослаблення і занепад.

До того треба рахуватись з фактом, що, принаймні в Европі, з огляду на вже завершений процес осідку, органічно асиміляційні здібності ослабли, а крім того зустрічатимуть перепону в самому факті завершеного осідку.

З другого боку здорове органічне тіло не жиє одинцем і не є здібне обмежуватись до чогось відрубно-окремого; воно, розвиваючись, змагає завжди до чогось загально-універсального. На тій основі треба припускати, що за нацією органічно мусять виникнути вищі обєднання, лише вже не на підставі окремішних етнічно-територіяльно-асиміляційних основах, а на іншій природній і для самої нації універсальній основі. Такою і є основа трудова.

22. З цього слідує що національні проблєми находять свою розвязку в органічній площині в слідуючий спосіб: 1. Народи, які включені в інші нації шляхом штучної інтеграції й системо-політичної асиміляції, якщо вони життєздатні, мусять в напру-

---

[1] Органічний розвиток устроїв йшов від семейного через родовий, племінний, аж до складно-соціяльного устрою, коли той розвиток припинив загально-громадянський системо-політичний принцип в його двох відбитках, що відповідають часові—демократичному на заході й абсолютистичному на сході. Так спинився органічний розвиток і досі народи не виявили себе в реально-національних особистостях. Коли ж в сучасності загально громадянський системо-політичний принцип збанкрутував, то і виявилася з повною очевидністю потреба відродити органічні, відповідаючі соціяльному тілу, морально-правні — реально-національні устрої. Поки що ми знаємо лише спроби вирішити це питання в площині вільних композицій Основи ж органічного вирішення дав В. Липинський.

женню всіх творчих здібностей та силою свого якістного імперіялізму виявити себе в вищому достоїнстві — нації. 2) Народи, що вже виявили себе в достоїнстві нації, мусять знайти вищий вираз свого органічного розвитку в вищих трудових обєднаннях, що випливають з потреб співпраці, яка є можлива в межах достоїнства лише в умовах, коли рівність сполучає кількість з якістю, а на зовні — в умовах, при яких рівність сполучає загальні морально-правні основи з окремими системо-політичними.[1]

Таким чином основним органічним звязуючим началом стають морально правні основи. Поміж ними і соціяльними основами, як ми це далі вияснемо, можна поставити знак рівнання.

Тільки вищі трудові обєднання, що випливають з потреб співпраці і що будуватимуть взаємовідносини не на інтернаціональній системо-політичній, а на універсальній, себто морально-правній базі, звяжуть нації, хоч і не безпосередно, але проте стисло, з найвищою соборною особистістю — людством, що репрезентуватиме не пісок, як сьогодні, ані моноліт, про який мріють деякі абсолютизми на завтра, а органічно в труді звязане соборне тіло — трудове моральне достоїнсто.[2]

23. Розуміється, в сучасності не можна предбачати форм трудового достоїнства людства. Можна лише відчувати потребу розглядати національні проблєми не тільки під кутом часу, а і під кутом вічности, з метою, щоб закріпити свідомість, що нема на світі нічого відрубного і що кожна епоха це лише ступінь, який мусить бути вищим, себто ліпшим, а не нижчим і гіршим, як попередній, і не відокремленим від наступного.

Проблємою ж на сьогодні є перехід від псевдо-національних ліберальних і абсолютистичних устроїв до органічних реально національних.

Вирішується вона не теоретично, а завоюваннями, не поверховними і механічними раціонального хотіння — імперіялізму кількістного, а внутрішними і зовнішними органічними ірраціонального хотіння — імперіялізму якістного.

24. Для фашизму, як для кожного абсолютизму, що визнає Бога, сімя теж основне виховуюче ядро, але без прерогативи духово-світського виховання. В абсолютизмі сімя, це середовище,

---

[1] В сьогоднішньому хаосі все ж таки помітні несвідомі змагання вирішити питання трудової співпраці. Звідсіль і спроби створити союзи й антанти, тільки недостає універсальної морально-правної основи. Співвідношення ж нації з людством—трудовим достоїнством могли б бути рівнолежними співвідношенню сімї і нації.

[2] Як всім відомо, В. Липинський придержувався думки про Союз Трьох Русей. Досі знаходяться люди, які вияснюють це з погляду своєї ліберальної короткозорости — або абсолютичної загонистости, як відмовлення від прав. Треба прийняти це за те, чим воно єсть: інтуїтивним предбаченням вищих форм морально-правної трудової співпраці. Що тепер вони ще не здійснимі, це інша річ. Але той, хто не хоче залишатись іграшкою договорів та Ліг Націй, мусить вміти предбачити і зовнішні основи незалежности.

що постачає і виховує тип людини, відповідаючий системі. Іншого вжитку сімя собі не знаходить, — абсолютистичній системі чужа потреба ситезірування і чуже виявлення віри й совісти в любові і достоїнстві. Все будується на просякненню соціяльного тіла системою аж до найглибших основ, в формі злиття назовні та сталого розмежування в нутрі. Тому абсолютизм не приписує сімї органічніх функцій і вона не має прерогативи виховання; її функції обмежені і спрецизовані пануючими нормами.

Звідси і нація не сімя і не універсальне достоїнство, обмежене етнічними даними, територією і здібністю до органічної асиміляції, не морально-правна одиниця, а окреме наддостоїнство соціяльно-політичне, необмежене ані територією, ані етнічними прикметами, ані органічною асиміляцією. Останню заміняє асиміляція механічна — асиміляція системи.

Проте саме національне наддостоїнство релятивне, як і все інше, до абсолюту системи, що її замикає.

Принцип окремішности наддостоїнства, замкненого в абсолютну форму разом з відсутністю морально-правних тенденцій на зовні, веде до принципу відмежування.

Тут не може бути мови про вищі морально-правні форми співжиття. Співраця розуміється як практичне завдання на сьогодні, а вищі форми подумані як всесвітний соціяльно-політичний пануючий моноліт.

Можливо, що ця характеристика фашизму, який визнав Бога, занадто жорстока (стислий образ завжди жорстокий). Але коли ввести в цей стислий образ змагання наближення до органічного принципу та самі наближуючі факти, то образ цей буде виявляти ті препони внутрішнього і зовнішнього характеру, що спинюють еволюцію фашизму до органічного світогляду, і тим самим позбавляють його поки що перспектив на будуче.

25. Протиставляючи органічний принцип принципові абсолютистичному, треба відмітити соціяльність органічного принципу. Соціяльність достоїнства з природи річей сама собою зрозуміла. Тому можна поставити знак рівнання поміж соціяльним і морально-правним. Абсолютизм з природи річей є антисоціяльний. Льогічно він потребує не суспільства, а рабів. Але суспільство — соціяльне тіло існує і жиє. Звідси системо-політичний принцип з гори підпорядковує соціяльне політичному.

26. Концепція держави виявляє ще більше ріжницю поміж органічним принципом і фашистівським.

В. Липинський уважає державу за виявлення силою ірраціонального хотіння, сути і змісту нації. В державі відріжняє він правопорядок і систему[1] Правопорядок — це вираз віри, совісти, моралі, правосвідомости, любови патріотизму і до-

[1] Так само відріжняється у В. Липинського правосвідомість від ідеольогій. Правосвідомість це зміст. Ідеольогія це форма. Для нього першою є правосвідомість, бо з неї випливає та її виявляє ідеольогія. Якраз цього не тямлять ті, які форму висувають на перший плян і з неї виводять свою правосвідомість. Це негація правосвідомости і самого органічного принципу.

стоїнства нації та її змагання звязати морально-правно ініціятиву з відповідальністю, права з обовязками, самодіяльність зі співпрацею, одноосібний початак з колєктивним в політичній формі. Система — це виявлення енергій і сил нації та принцип, що зберігає суть і зміст, що сам себе обмежує незмінливим символом публичної віри, совісти та гармонічної єдности внутрі і назовні національного достоїнства.

27. Само собою зрозуміле, що ані правопорядок, ані система, ані символ з природи річей не можуть бути ніяким абсолютом.

Як і все інше, в органічному принципі вони релятивні до Думки Бога в вічності, сути і змісту тимчасового та мір в часі. Правопорядок це вираз цієї релятивности, система це оберігаючий її принцип, — символ, стислий метафізичний містичний образ.

Реальність вповні виправдує цю концепцію. Кожний абсолют є приділом, що не має перед собою шляхів розвитку. Тому в абсолютистичній формі або зміст переростає форму, або форма гамує розвиток змісту.

Так і в державі. Якщо вона стає абсолютом, то або віра, совість, мораль, ідеоправя, себто сама свідомість переростають державу, стаючи чимсь незавершеним, необороняємим і „вільним“, або держава гальмує розвиток свідомости і тим доводить до упадку віри, совісти, моралі і достоїнства, обертаючись сама в форму без змісту або з випадковим покаліченим змістом. Останнє природно і можна дуже часто спостерегти в абсолютизмі. Але в органічному принципі це негація самого принципу.

28. В консервативному органічному принципі В. Липинського монархізм є потугою, що самообмежує імперіялізм ідеальним символом і має ціль реально бути ліпшим, якістним і прикметним, підпорядковуючись так нетлінному образові публичної віри, совісти і гармонічної єдности, який репрезентує монарх.

Монарх не є і не може бути самим ідеальним образом.

Він його репрезентує та йому до смерти, як всі інші, служить. Тому монарх і є першим серед рівних, які зобовязались його слухати во імя його служби. Риси ці має кожна органічна сутня монархія. Відсутність тих рис свідчить про формальність монархії [1].

29. Держава у Муссоліні — вільна композиція.

Щоб зрозуміти цю композицію, варто приглянутись моментові її народження — моментові народин фашизму.

---

[1] Переконання В. Липинського в тому, що гетьманська організація не тільки не приступила, а і нездібна розуміти органічний монархічний принцип, та зробила з нього зовсім інший ужиток, спричинило відомий його акт, який він назвав розколом серед гетьманців. По суті ніякого розколу не було. Був лише зловжиток кількох осіб. Фелягський гетьманський колєктив лише доказав, що раб буде мати завжди рабські нахили до форми, хоч би та форма і не мала змісту, або мала протилежний потребам зміст.

Десь в глибинах його народин безперечно лежить несвідоме прагнення органічного ладу, але він не став початком, що робить те прагнення свідомим.

Формальне його походження — боротьба з комуністичним абсолютизмом шляхом усунення ліберальної системи, яка була нездібна дати відпір комуністичному абсолютизмові. Фашизм ніби виставив два знаряддя: одно проти комунізму — свій абсолютизм, друге проти ліберального устрою — звільнення соціяльного тіла від нещасть ліберальної отрути. Сполучення цих двох напрямних знайшло свій вираз в формі диктатури фашистівської партії. Вона і стала абсолютною ціллю [1].

Таким чином фашизм не вступив в боротьбу з широким кругозором, а в боротьбі свій вузкий кругозір поширював. Тому держава не могла стати „відбиткою виразу“ соціяльного тіла, до якого змагали б люди з усвідомленим органічним світоглядом (уживаю „відбитка виразу“ тому, що в хаосі, який запанував і привів до зударення абсолютистичного комунізму з ліберальним устроєм, соціяльне тіло було покалічене і виразити своєї природи не могло). Держава могла лише стати вільною композицією моменту, що відповідав потребам. І ця композиція мусіла відбити в собі протилежні прикмети: бути підходом до держави від матеріялістичного світогляду і ще діючого патосу війни, а разом з тим стати лікуючим соціяльне тіло початком. З першого виникла абсолютність держави, з другого тенденції з хаосу с т в о р и т и здорове соціяльне тіло [2].

Мабуть останне — нахил творити найбільш сприяв усталенню формули абсолюту держави не як тимчасовий засіб, але як к і н ц е в а ц і л ь.

Тут роля держави зовсім інша, ніж в органічному принциці. Вона все. Не вона служить, а їй служать. Не вона відповідає суті і змістові нації, а суть і зміст мусять відповідати принципам, що декретують. Сам тип людини мусить відповідати лише типові наддостоїнства, встановленому раз і на завжди. Фашист це не італієць і не універсальний тип, це окремішність — теж вільна композиція, що відповідає системі. Держава всюди — в труді і в „дополаворо“, в сімї і когорті. На землі, в воді, в небі — всюди держава. Сама монархія лише функція держави. Тому вона формальна, а не суттєва.

---

[1] Це нонсенс. Але цим нонсенсом жили завжди всі абсолютизми і цей нонсенс їх валив, як тільки не ставало брутальної сили.

[2] Ще раз вважаю потрібним відмітити: Муссоліні (маю тут на увазі його особистість) ввесь час еволюціонував від матеріялістичного принципу до органічного. Це найбільш свідчить про його геніяльність. Суть питання в тому, наскільки він буде в стані еволюціонувати, тягнучи за собою фашистівську масу. Є ознаки, що він більш еволюціонував, ніж може це показати, не втративши авреолі „революціонера“. Треба відмітити і те, що він зумів прищепити досить багато органічних прикмет, що державі, то й партії. Треба памятати, що, почавши від матеріялістичного світогляду, він буде завжди звязаний його рутиною, поки не звільниться від неї партія і поки фашизм будуть вважати не переходовим періодом, а самоціллю, як його вважає Муссоліні, якщо мабуть не в думці, то в словах і актах.

Розуміється, цей образ дуже неповний, а неповний тому, що в кожному абсолютизмі, що визнає Бога і деякі органічні принципи [1], завжди трудно встанотити, де кінчається абсолютизм і де починається органічність. І навпаки, де починається абсолютизм і де кінчається органічність.

Так само трудно розмежувати області, в яких внутрі системи (назовні це ясно) діє матеріялістичний принцип і в яких органічний — де, як і який один до одного пристровується.

30. Одне ясне, фашизм форма переходова. Вона руштовання.

Тому перед ним два шляхи: Або колись здіймуть рештовання і світ побачить будівлю небаченої ще органічної архитектоніки, що відповідає вимогам сучасности, — для цього фашизм мусить бути прийнятим самими фашистами тільки як засіб. Або з часом згниють і розваляться руштовання і світ побачить нову абсолютистичну руїну. Останнє в випадку, якщо фашизм збереже яскравий відтінок самоцілі.

31. Протиставляючи фашистівській принцип органічному принципові В. Липинського, треба тямити: В. Липинський усвідомив органічний світогляд і принцип та відкрив цим величезні кругозори. Але бракує руштовання, що просякло наскрізь органічним світоглядом і принципом, що здібне виконати свою будуючу ролю, не приймаючи себе за самоціль, а тільки за засіб.

В першому випадку нова руїна, в другому відкриття шляхів українському національному і державному життю.

Але для того, аби не прийняти себе за самоціль і вважати себе засобом, треба перш за все бути свідомим достоїнством.

32. Тепер дещо для молоді, яка так любить оперувати словом революція не тільки з великої букви, а писаної всіма великими.

Якщо на світі Божому є дійсно явище, яке по суті і по змісті можна назвати революцією (по формі можна назвати кожний бунт), то нею може бути лише перехід наглий або ступневий від одного світогляду і відповідаючих йому принципів до другого.

Тому при пануванню в сучасності матеріялістичного світогляду в його ліберальному й абсолютистичному виявi реальною революцією міг лише стати перехід до органічного світогляду та його принципів.

Тенденції до такого переходу замітні тепер по всіх усюдах. До такого переходу прямував все своє життя, і за нього своє життя ж і скоротив В. Липинський, не мігши і не хотівши зійти з цього шляху.

З цим переходом органічно вяжеться виявлення кожною нацією своєї духової істоти та свого одноосібного і колєктивного єства в реально національних формах.

---

[1] Наприклад Россійська Держава з часів царату.

Словом, перехід від матеріялістичного світогляду до світогляду органічного звязаний в сучасності з заміною псевдо-націоналістичних ліберальних та абсолютистичних форм органічними, реально національними формами.

Коли таку зміну — брутальну, або повільну, — що звязана з відродженням і відновленням всіх живих сил нації — не профанація назвати революцією, то це:

одна лише можлива реальна національна революція.

Її і звав В. Липинський:

Відродженням і відновленням нації.

33. І памятаємо:

1) Перехід від лібералізму до абсолютизму і навпаки; перехід від одних форм лібералізму до других та одних абсолютизмів до других є лише ховзанням по окрузі зачарованого кола матеріялістичного світогляду. Воно незгідне з законами реального, органічного розвитку життя, а тому несе з собою сліпоту, злобу і смерть.

2. Органічний принцип виводить людей і через них народи, нації і саме людство з цього зачарованого кола, обіймаючи вічне, тимчасове і міри в часі, та сполучаючи так вічне з тимчасовим, загальне з окремим, а в сучасності універсальне з національним, він відкриває єдиний шлях розвитку духового і матеріяльного добробуту — постійного відродження і відновлення нашого народу.

* * *

34. Фашистівський корпоративізм залишає людей і людство в зачарованому колі. Як принцип особистий він мусить ще еволюціонувати в сторону прийняття універсальних основ органічного світогляду.

А поки що він не єсть ніякою національною революцією і ніяким відродженням і відновленням, тільки виразом несвідомого прагнення і змагання до них в обставинах місця і часу під впливом потреби вийти з хаосу.

* * *

35. На прикінці останнє:

Заповіт В. Липинського: не відриватись від української дійсности і все повертати до своєї землі і до свого народу.

Як же виявив себе в дії органічний принцип В. Липинського в українській дійсності?

Як би можна було сказати ніяк, то це була б занадто позитивна оцінка.

За „ніщо" можна боліти, але можна і з ним мірятись... Коли ж потужне змагання, оплачене соками нервів і кровю людини, повертається в діяметрально протилежний напрям і той рух нищить ідеал, тоді творче змагання стає руїною, що відкидає все на десятьліття назад.

В даному разі потужне змагання В. Липинського до регабілітації привело до спроби якраз цинічної реставрації того, що в обставинах дії і часу вже доказало всю свою нездібність.

Змагання до світла та свіжого повітря привело до сліпоти і смерти — до найгіршого утилітаризму і матеріялізму.

36. І це зрозуміло. Над українською політичною думкою і дією тяготіє прокляття обмежености і рутини:

Не ірраціональне хотіння, а раціональна жадоба того, що зараз же рентується, не здоровий розум, а хитрощі, не плян, а конюнктури, не правда, а довірочне ошуканство, не суть і зміст, а форма... І все так без кінця і без найменшого нахилу до покути.

37. Українська політична дія безпокаянна, тому вона і несе з собою сліпоту, злобу і смерть та кінчається руїною.

Тому люди і тікають з покаянного шляху, який намітив Липинський, та замість восприняти відповідно до здібности кожного основи, накреслені В. Липинським, вони біжать до натовпу, що ґльорифікує негідний чин — негідний в минулому тому, що ані хитанням, ані втіканням одинцем — держав не будують: негідний в теперішності своєю безпокунтістю.

38. Що ж далі?

В. Липинський в могилі...

Полумя світоча його бережуть кілька відломків...

Невже ж помиритися з цим...?

39. І ось в день свого пятидесятиліття — на переломі життя мимохіть звертаєш зір туди, де сам колись був — до молодших і молоді, що має неоцінимий і невичерпаний скарб — здібність відчувати правду.

Звертається він і до образу тієї великої ночі, коли вмить від одного світла загаряються сотки і тисячі світел, поки не засяє храм і ввесь всесвіт не зіллється в радісному й урочистому піснеспіві „Христос воскрес!"

Невже ж молодь не мріє про такий час і день в свому життю? Невже ж не відчуває потреби стати мужами, що достоїнством і свідомістю освітлюють шлях життя, і радісно соборно служити соборному достоїнству свого народу і своєї батьківщини та славному їх життю?

40. На великий подвиподвиг цей і на великий шлях звав В. Липинський.

На них веде не злоба, самообман і сліпота, а віра — зір величної правди і відчування:

України не створиться з хитрощів і лукавства; а з великого пориву духового і великої самопосвяти і жертви—великої покутної дії. Ними горів В. Липинський та їм віддав скарб душі і скарб життя, укрившись ними як панцирем від всяких псевдо-акцій.

Переберіть же його вогонь і паматайте, що в сучасній всесвітній боротьбі недостоїнства з наддостоїнством тільки в достоїнстві і покаянню воскресне Україна.

24. січня 1935. р.

Хроніка

30-літний Ювілей священства Преосвященого Кир Никити. Цього року обходить Преосвящений Кир Никита Будка тридцятьліття свого священства. Тож радо користаємо з нагоди, щоби бодайількома словами вповні заслуженого признання згадати про особу Достойного Ювілята.

Владика-Ювілят уродився в убогій сім'ї в Добромірці, збаражського повіту, дня 7. червня 1877 р. Вже від дитинства йде тернистою життєвою дорогою. В гімназії, в Тернополі, мусить заробляти лєкціями, — хоч часто та важко хорує.

Після матури, хоч принятий на богословію, — записується на права, бо не має навіть за що поїхати до Львова.

Як студент, через 2 роки сповняє уряд корепетитора кн. Сапіги з Більча, після чого відходить до війська.

По однорічній військовій службі (у 43. румунському полку) у Відні, 1902 р. здає старшинський іспит і, йдучи за покликом серця, від'їзджає до Інсбруку на богословські студії.

Богословію кінчить вже як священик, висвятившись у Львові після III. року студій.

Один рік проводить у Львівській Духовній Семинарії як префект студій, після чого виїзджає до Відня, до Августінеум, щоб докторизуватися. Диссертаційну докторську працю пише на тему: „Дисципліна грецької Церкви у полєміці між східною і західною Церквою в часі розділу“.

Вернувшись до Львова, закладає і редагує часопис „Еміґрант“, орган Тов. опіки над еміґрантами ім. св. Рафаїла. Як редактор „Еміґранта“ виїзджає на місії до Німеччини та Босні, де й стає парохом у Козарі. Тут і одержує номінацію на епископа українців в Канаді.

На становищі першого українського епископа в Канаді перебуває Кир Никита впродовж 16 літ (1912—1928 р.). Весь той час сходить йому там на важкій місійній праці: на організації релігійного та просвітного життя, будові церков, шкіл та манастирів, боротьбі з сектанством та безнастанних поїздках на візитації парохій... А як ці візитаційні поїздки утяжливі в Канаді, можна пізнати з того, коли згадається, що дієцезія укр. канадійського епископа простягається від Атлянтійського, аж по Тихий океан...

Оця піонєрська важка праця підриває слабі сили Владики. Підчас візитаційних поїздок попадає у важку недугу, після якої треба було піддатися операції. Виїхавши опісля до Европи, на відпустку, резиґнує з уряду канадійського епископа і лишається у Львові.

Сьогодні Преосвящений Кир Никита, опріч уряду львівського Декана, та II. Генерального Вікарія Митроп. Консисторії, сповняє ще обовязки Асистента Катол. Акції львівської АЕпархії, Відпоручника Митроп. Ординаріяту в Укр. Катол. Союзі та Духовного Провідника Товариства домашніх робітниць „Будучність“.

У кожній ділянці своєї праці — працює ревно, з муравли-

ною витривалістю, — а при тім з великою скромністю, вкладаючи у свій труд цілу свою душу та посвячуючи для нього весь свій час і великий засіб знання...

Завжди усміхнений, хоч перемучений надмірною працею, незвичайно щирий та ввічливий, дуже приступний і вирозумілий для меншого брата, зєднує собі серце кожного, хто тільки раз зустрінувся з Ним.

Велика доброта, скромність та простота серця — то великі чесноти Владики-Ювілята, — чесноти, які можуть зєднати Йому тільки другів, — тільки щиру симпатію та любов...

І тією загальною симпатією та любовю тішиться Він серед українського суспільства.

Нехай же Бог дарить Його ще довгим життям для добра Української Церкви та Рідного Народу. Многих літ, Владико!

Святочна інавґурація академічного року на Гр.-кат. Богословській Академії у Львові відбулася дня 13. X. с. р. з таким порядком: Год. 9: Торжественна Служба Божа. Год. 10·45 в авлі: 1) Хор питомців: E. Grieg, „Пізнання краю" (хор з форт.). 2) Звіт о. Ректора за минулий рік. 3) Виклад о. надзв. проф. Д-ра М. Конрада: „Закон історичного розвитку фільософії". 4) Оглядання Музею Академії і молитовниці. Не будемо тут ближче обговорювати поодинокі точки (це зробили щоденники і тижневики), а тільки подамо свої висновки і підсумки з приводу тієї інавґурації. На основі почутого і заобсервованого з приємністю приходиться ствердити ось що:

1) Науковий рівень нашої Богословської Академії з кожним роком замітно підноситься. Щораз то більше вповні кваліфікованих професорських сил, професори свої виклади і досліди поглиблюють (нпр. на дуже високім науковім рівні стояв інавгураційний виклад о. проф. Др. М. Конрада). Розправи і студії, що професорів, то й вчених з-поза професорського збору, появляються в „Працях Богосл. Академії" та виданнях „Богосл. Наук. Т-ва". В наукових семинарах працює з кожним роком більше студентів. 2) Науковий рівень Б. А. підноситься не лише глибиною студій, але теж її обсягом, бо Б. А. розбудовує фільософічний виділ, як підбудову теольогічного, і творить на нім нові катедри. 3) Б. А. стає осередком, до якого починає звільна ґравітувати і ґрупуватись українська наука в Польщі, бо багато вчених з-поза Б. А. віддають свої праці до друку в виданнях Б. А., вписуються в члени Богосл. Наук. Т-ва та взагалі стараються зближитись до Б. А. Це явище надзвичайно корисне, бо воно спинить всякі вільнодумні напрями у нашій науці західних земель та серед громадянсва. 4) Взагалі Б. А. починає впливати на громадянство за поміччю своїх Академічних Вечорів (викладів), улаштовуваних у Львові і в провінціональних містах, якими утверджує католицький світогляд (про те ближче гл. „Дзвони" ч. 6—7 с. р.). 5) Зокрема Б. А. має контакт і з українським студенством, а саме з Т-вом українських студентів католиків „Обнова", для якого

служить своєю домівкою, вказівками і поміччю. Якраз безпосередно по інавгурації Б. А. відбулася в тій же самій салі при співучасті хору богословів і приявності о. Ректора та деяких професорів Б. А. інавгурація акад. року, улаштована Т-вом „Обновою“, через що інавгурація акад. року на Богосл. Акад. стала одночасно немов інавгурацією студій для всього українського католицького студенства. 6) Б. А. держить контакт не лише з своїм громадянством і своїм католицьким студенством, але теж і з чужою наукою, а то за поміччю обміну своїх видань з науковими виданнями інших народів, як теж за поміччю своїх делєгатів з рефератами (як нпр. висилка делєгатів на унійні зїзди). 7) Ректорат Б. А. звертає бачну увагу не лише на науку богословів, але теж і на їх виховання, як це виразно зазначив о. Ректор на вступі свойого звіту, і в тій цілі студіює методи виховання студентів та їх уліпшує. 8) Врешті Б. А. намагається поширити в своїх мурах та серед свого окруження мистецьку атмосферу і плекати мистецькі почуття, що знайшло свій вираз в гарнім мистецькім прибранні інавгураційної авлі (між іншим двома найціннішими образами Новаківського), та її артистичнім маловилі П. Ковжуна, як також в створенню власного музею, прекраснім співі хору богословів і т. п.

До ось таких висновків дійшли ми, коли уважно слідкували хід інавгураційного свята. Богословська Академія послідовно реалізує свої широко задумані пляни. Побажати б тільки, щоби вона у тій реалізації зустрічала якнайменше перешкод.

Рецензії.

Пісня пісень. Українською мовою звіршував *Богдан Кравців.* Львів 1935. Накладом Ольги Микитки-Стецишин. Друковано 800 нумерованих примірників. Друкарня Наук. Т-ва Шевченка у Львові. Обкладинка С. Гординського. Ініціяли й кінцівки із „прикрас рукописів Галицької України“ 8⁰. 48 ст.

Навів я всі інформаційні дані, бо видання просто пишне, як і годиться для такої поетичної перлини, якою є біблійна „Пісня пісень“.

До самої „Пісні“ автор подав вступне пояснення, яке видержане „в доброму тоні“ — вповні льояльне для св. Письма. Переспів вичерпує цілий зміст оригінальної „Пісні“, хоч і не в подробицях. Це не переклад, а „переспів“. Автор сам звертає на це увагу у вступному поясненні: „в деяких місцях поодинокі назви й вислови, що були б надто чужими, я заступив описами або й українськими термінами“. Автор поділив „Пісню“ на 31 окремих пісень, з котрих деякі римовані, інші ж обмежуються на асонансах. Мова добірна, стихи читаються гладко. Так перелицьована, зукраїнщена біблійна „Пісня“ певне робитиме чарівне враження на читачів, до чого й сам автор переспіву признається. Та я не можу оцінити цього враження, бо я вже віддавна виробив собі таке переконання й почування, що ніякий переспів біблійних творів, котрі мають поетичну форму (як псальми, пісня пісень й ін.), не може дорівнати оригіналові. Тому моєю мрією є, щоб ми діждалися клясичного перекладу тих біблійних творів. Та на тих, що не знають св. Письма, віршований переклад мабуть робить більш поетичне враження.

о. Г. Костельник.

Іван Чернява: **Люди з чорним піднебінням**. Львів 1935. Видавництво „Українська Культура“. Стор. 130, 16⁰.

Оця повість з неестетичним наголовком — це твір чоловіка, який

кілька літ тому безвусим молодиком вступив у нашу літературу, щоби дивувати снобів своїми віршовими продукціями, а головно ославленою „повістю“ п. з. „На Сході ми“, у якій з нерозвагою й отвертістю ґімназиста репродукований увесь цей ідеольоґічний і льоґічний хаос, що панує в головах нинішньої розаґітованої молоді. Нова книжка Черняви — це вже твір далеко більше зрівноважений; так і видно, що авторові прибуло кілька років життя і досвіду.

Буньо називається герой книжки „Люди з чорним піднебінням“, якого світ замкнений у тісних рямках думок про карієру. Молодий, повний життєвих сил хлопчина старається видістатися з задушливої атмосфери дому й урядничої касти, на вільний воздух, у ясні простори „позитивного авантюрництва“. Після безплідних молодечих борикань, вкінці бере з собою приятеля Чіча і Ромка та мандрує з ними до розумного старого дідича Левелюка, який вишколює їх на людей нового типу — сильних, відважних і вільних. Ось так усе кінчиться щасливо, — але не штука, коли під рукою є ідеальний старик, не лише багатий, але крім того розумний, добрий, учинний і т. д. Зовсім як ославлений „вуйко з Америки“. Він дуже улекшує авторові завдання, — але не причинюється до витворення ілюзії життєвої й психольоґічної вірности у читача.

На загал, ідея твору нешкідлива [1]). Ці прикмети, які автор приписує типові „нового чоловіка“, є здебільша зовсім приличні та не нагадують уже вовчих і гієнячих „ідеалів“ повісти „На Сході ми“. Особливо мило вражає гарний кінцевий акорд оцього „позитивного авантюрництва“: „Чарівне Кольорадо не лежить за морем, а тут, — правда?“ Тут у близькому, а невідомому, рідному краю. Недостає лише найважнішого. Недостає поважної застанови над цією силою, яка єдина може визволити чоловіка і зробити щасливим. Бракує серіозного розгляду релігійної сфери „нової людини“.

І ще одно: зовсім нема причини, щоби „нова людина“, визволюючись з пут старого життя, мусіла це визволення започаткувати зведенням чужої жінки. Це хіба лиш так для „ориґінальности“ підозрілого типу. Тим більше, що ціла ця „пригода й нагода“ щось наче заносить звичайним ґешефтом.

Ще на одну річ треба звернути увагу; Чернява має змисл для сатири, і то здебільша афористичного типу. Це було видно вже з рефлексійних „антрактів“ у повісті „На Сході ми“. Тепер теж ці бистрі завваги настільки симпатичніші, що майже нема в них канібальської й дикунської „етики“, характеристичної для першої повісти Черняви.

А тепер стилістичний бік справи: книжка написана доволі цікаво — але по студентськи. Є місця, де відчувається штучність, натягненість і надуманість стилю, що збуджує враження повної безпомічности автора в цій ділянці. З другого боку, є місця — особливо описи, — де відчувається перо майбутнього майстра. Ось напр. прошу порівнати такі речення:

„Писав до неї в тому ніжному тоні, яким пишуть лірики про осінь, про траґедію цвітів і про безнадійну тугу за минулим. У такому тоні написаний лист Вікторії Кнута, лист незнайомої Цвайґа й лист пані Н. Купріна“.

„Над глухим простором байдуже чергуються дні й ночі. В закурених хатках животіють прикорчені люди з тупими очима. Безугавно скилить їхня зажурена пісня. Над ними стоїть мовчазне небо. Над ними — глухим завмерлим простором“.

Перший цитат — солодкава сентиментальність в сосі „літературної ерудиції“ ґімназиста. Другий — слова зрілого письменника. І так скрізь, майже на кожній сторінці·

Композиція, як звичайно у молодих людей, недомагає. А в цілому — мішанина „плюсів“ і „мінусів“. А плюси й мінуси, як кажемо шкільним жарґоном, „зносяться“, себто дають у висліді нулю. Ця небезпека грозить теж Іванові Черняві, якщо він не подбає, щоби плюси набрали в його творчості поважної переваги над мінусами. *м. г.*

---

[1]) Ідея твору, це не значить ще цілий твір. Якщо йде про цілість, то в творі є шкідлива картина зведення чужої жінки, що зрештою дальше автор рецензії відмічує. Ред.

Михайло Галущинський: **З Українськими Січовими Стрільцями.** Спомини з рр. 1914—1915. Львів 1934. Накладом Вид. Спілки „Діло“, 8⁰, 216.

Добре сталося, що ці спомини Галущинського побачили світло денне. Це треба сказати, тому що доводилося чути голоси, будьто така книжка взагалі не повинна була появитися, бо розкриває забагато наших внутрішних болячок, змальовує так багато яскравих недостач нашого національного життя якраз у звязку з повставанням і початками Українських Січових Стрільців, які ввійшли у всенародню память як найкраща еманація галицьких українців, як геройський чин, незаплямлений, чистий і далекий від усяких пороків буденщини українського громадського життя. Цій добрій славі УСС-ів спомини Галущинського цілком не пошкодять, бо до української традиції увійдуть УСС з найкращим іменням; на це вони мають повне право.

Спомини Г-ого мають першорядне значіння не лише як історичний документ, бо їх правдивість і правдомовність автора стоять поза всяким сумнівом. Ця правдомовність так далеко посунена, що мусимо признати слушність Г-ому, коли пише: „Говорю щиру правду, хоч чую, що вони (зн. мої слова) не приносять мені великої чести“, але тут мусимо відразу додати, що Галущинському як людині вони чести зовсім не уймають, що найвище Г-ому як воякові, та таким він себе ніколи не хотів вважати. Але ще більше значіння мають ці спомини під оглядом — назвім це так — суспільної педаґоґіки. Всі хіба добре знаємо, що значить, коли народ знайдеться в хвилині переломових світово-історичних рішень без справжнього проводу. А спомини Г-ого дають наглядну картину цього, як виглядає народ без голови, які жахливі наслідки має для життя народу факт, що „провід“, котрий начебто істнує, не сповняє тих функцій, що їх мусить сповняти кожний дійсний провід. Дальше спомини Галущинського є прекрасним арґументом на це, що велика мудрість і слушність міститься в здоровій, нерозложеній консервативній політичній думці, а зокрема в українській клясократичній думці, коли вона вимагає, щоби громадянське життя було упорядковане в цей спосіб, що кожне становище в громадянстві займає такий чоловік, який по своїй внутрішній вартості, по своїм здібностям і природним нахилам на це становище найбільше надається. Приклад Г-ого на становищі команданта УСС ілюструє доцільність таких вимог якнайкраще. Галущинський — дуже добрий педаґоґ, здібний орґанізатор шкільних справ, як пізніше показалося, високозаслужений і незамінимий діяч на полі народньої просвіти — стає командантом УСС лише тому, що „він був знаменитим директором ґімназії — як пише про це К. Левицький в своїх споминах — і тому казали його знайомі, що він буде також дуже добрим командантом наших стрільців“. Що знайомі Г-ого думали так, то це їх справа, але що „компетентні“ і „провідні“ чинники внаслідок переконань оцих знайомих покликали його на начального команданта й орґанізатора УСС, то це свідчить, що вони не мали найменшого громадського досвіду. І з цим покликанням починається подвійна траґедія — особиста для Г-ого і загальна для українського громадянства й УСС. Г-ий, що не мав найменшого зрозуміння для військового і воєнного діла, до того ще, як сам признається, не мав ніякої пошани для воєнного ремесла, „ляйтнант з сумним виразом очей, з якого лиця не пробивалося ніщо, що хоч, би щонебудь мало спільного з Марсом“ (його автопортрет), не міг бути відповідним чоловіком для ведення української військової справи і кермовання військовою орґанізацією й її воєнними операціями, хоч, ведений глибоко в йому закоріненим почуттям обовязку й відповідальности, старався вести все якнайліпше. „Ein guter Apotheker, ein schlechter Politiker“ — пригадується по прочитанню споминів німецька приповідка, очевидно без найменшого бажання й наміру обидити цим світлу память Галущинського.

Його спомини не надаються до загального поширення серед незрілих вповні під громадським і національним оглядом кругів, але тим більше повинен прочитати їх кожний, що активно займається громадянсько-національними справами.

М. Демкович-Добрянський.

Василь Кучабський: **Значіння ідей Вячеслава Липинського.** Львів 1935. Видавництво „Дружина“. 16^0, стор. 31.

Оця книжечка, що є передруком вступної статті одного числа нашого журналу з 1932 року, присвяченого памяті Липинського, належить до тих, дуже нечисленних в нас, видань, які призначені в першу чергу для духової еліти нашого громадянства, себто для тих, що активно працюють над збагаченням української культури. Хоч невелика обємом, зате тим багатша змістом, де нема ніодного зайвого слова, де кожне речення висловлює таку повноту думок, що можна би його розвинути в окрему статтю. Вже це вимагає від читача відповідної уваги й напруження думки. Крім того книжечка вимагає від свого читача серіозного відношення до таких проблем, як суть героїчної людини, її суспільне значіння, почитання героїв і модерна ментальність, єрархія людських достоїнств (das grosse Menschliche an sich), етос творчих одиниць, формуюча сила духових потуг, оформлювання народів, духове провідництво, героїчне світовідчування, аристократизм духа й аристократичний етос в громадськім життю. Тому можна її поручити лише людям вищої духової культури, для яких такі справи, як ідеї, великі людські постаті, змисл життя народів і розуміння змислу історичних культур не є пустим звуком, а найсутнішою потребою, духовим кормом.

Книжечка „Значіння ідей В. Липинського“ є твором глибоко фільософічним, а радше історіософічним, який ставить собі за завдання збагнути суть сучасної европейської духовости та її місце в історичнім розвитку і на тлі цього зобразити ідеї Липинського та їхнє переломове значіння для справи відродження героїчного й аристократичного духа на Україні. В зясованню цих ідей представляє автор Липинського не з погляду його політичних чи суспільних теорій, а як живу діючу силу, як постать великої людини, що силою свого творчого етосу зроджує нове життя на українській землі. Є щось, що надає специфічний характер книжечці Кучабського: перше — це загальний її тон, який тяжко окреслити, але який є відтиском великої індивідуальности автора, а друге — це інтензивне пережиття всіх думок, порушених у книжці. Завдяки цьому книжечка творить суцільний моноліт, який під оглядом глибини переживання, широких горизонтів, інтенсивного українського патріотизму можна поставити поруч „Листів до братів хліборобів“. Серед усієї літератури про Липинського займає вона разом з писаннями Н. Кочубея перше місце. Вона стане необхідним помічником для кожного, хто схоче як слід зрозуміти творчість того великого українського державника.
Д. Маркіянович.

Др. В. Кубійович і М. Кулицький: **Карта України і сумежних країв** в мірилі 1:2,500.000, 85 X 45. Накл. авторів.

Ця карта є під теперішню пору одинокою точнішою картою, що обіймає цілу українську етноґрафічну територію і представляє сучасний стан політичного й адміністративного поділу. Зазначені на ній окремими красками держави та широкими коліровими лініями сучасний адміністративний поділ, а великі колірові написи орієнтують нас в назвах тих адміністративних одиниць. На карті поміщено біля 1500 місцевостей, а при змінених назвах деяких міст подано також давню назву. На карті подано усі комунікаційні лінії: залізничі, річні, морські та воздушні, розміщення гірничих осель та ряд інших відомостей. Завдяки цьому змістові є та карта важним джерелом для пізнання рідного краю, є вона важним набутком для українознавства.

Карта виконана виключно українськими силами (автори, рисунок, друк, книгарня). Під технічним оглядом вона не уступає чужим виданням і творить по виданій тими самими авторами минулого року адміністративній карті Галичини зачаток нашої рідної картоґрафії. Ціна 3 зол.; головний склад у книгарні Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові, Ринок ч. 10. Цю карту слід набути кожному українцеві.

З преси і журналів.

Проти здичіння публіцистичних метод. В „Вістнику“ за вересень с. р удостоїлась книжечка В. Кучабського „Значіння ідей В. Липинського“ своєрідної „рецензії“ п. М. Гоци, який вже давніше пописувався на сторінках цього „по европейськи“ веденого журналу своїм універсальним „знанням“ і обезчещуванням Липинського. Не нам очевидно журитися тим, що п. Донцов містить в своїм журналі такий журналістичний хлам, як ця „рецензія“, якому місце в якійсь бульварній ґазетці, що безконкуренційно займається паплюженням, оклеветуванням і негідними інсинуаціями.

Коли торкаємось цієї справи, то не тому, щоби полемізувати з п. Донцовом і його співпрацівниками в паплюженню Липинського та його однодумців, бо це не мало б найменшого сенсу. Донцов веде цю „почесну“ кампанію неперебірчивими засобами з дійсно орієнтальним фанатизмом і заїлістю та напевно дальше її буде вести, не нехтуючи, як і досі, навіть очевидною і наглядною неправдою (п. Донцов притім забуває, що не дуже то давно сам назвав публично такі методи пресовим бандитизмом). Звертаємо на це увагу читачів, бо такі вибрики неперебірчивої кампанії проти Липинського, якої найновішим подвигом є „рецензія“ п. Ґоци, свідчать, до якого здичіння в публіцистиці може допровадити позбута християнських засад етика, від літ проповідувана п. Донцовом і його адгерентами.

Злоба, клевета, навмисне несовісне перекручування чужих думок, неправда, бажання за всяку ціну скомпромітувати в очах своїх читачів противника — ось зміст „рецензії“ п. Ґоци. Щоби наглядно бачити всю безмежність некультурности і злоби того памфлєту, треба би проходити його речення за реченням і виказувати їх правдиву вартість, порівнюючи їх з писаннями Липинського і Кучабського. Але це вимагало б обширної статті. Тут візьмім тільки для прикладу кілька родзинків з соковитого „твору“ п. Ґоци. В своїй загонистості, що на її відповідне окреслення бракує вислову в словнику культурної людини, не завагався він порівнати одного з найбільших українських патріотів і державників, Липинського з одним з найбільших катів України і московських слуг на Україні... Постишевом!!! А друга цвітка з буйного цвітника Ґоци: закидує Липинському і його однодумцям ненависть і погорду до української нації. Мусимо рішуче запротестувати проти таких негідних і подлих інсинуацій. Коли Липинський і його приклонники в своїх писаннях виступають проти тих елементів серед українського громадянства, які ширять в українськім народі розклад, деморалізацію, які ослаблюють національну і політичну відпорність нашого народу на натиск ворожих сил з-зовні і з нутра, які стримують розвиток української нації в напрямі до осягнення власної державности — то хіба божевільний або крайно злобна і несовісна людина може добачувати в тому ненависть і погорду до української нації. „Українці — се ›нище моралі гниючі підлюди‹ — такий зворот приписує „рецензент“ Кучабському, натомість в ориґіналі відносне місце звучить так: „Не ›вище моралі стоячі надлюди‹, тільки нище моралі гниючі підлюди чимраз більше монопольно захоплюють в руки провід нації — однакові типи людські, все-одно чи вони в ›революції‹ чи в ›угоді‹ мачають пальці“. Що в Кучабського відноситься тільки до нечисленних одиниць, це нечесний „рецензент“, фалшуючи цитат, (достойний учень свого вчителя), відносить до всіх українців і пускає в світ брехню. Таких мексиканських прийомів в „рецензії“ Ґоци більше. Універсальний ерудит Ґоца показав правдиву вартість своєї „ерудиції“: в запалі бажання „здискредитувати“ Кучабського вирвався з таким твердженням, що ідея ґрадації суспільних верств „нагадує містичні фантазії якогось східнього пророка“. От інтересний учений. Досі ми знали, що ідеєю єрархічного порядку громадянства просякнута вся історія Заходу від найдавніших греко-римських часів аж до настання модерної демократії, а тепер новий спец від культур повчає нас, що це східна містика. Пан Ґоца показав, що він знає. За старих кепських часів було так, що коли хто хотів про що публично писати, мусів мати про це хоч зелене поняття, бо інакше наражувався на сміх. Сьогодні на щастя

ріжних Ґоц такі часи належать до минувшини. А папір усе прийме, тому Ґоци можуть писати, що попаде, для розвеселення серіозніших і критичних читачів. Тому Донцову можна поґратулювати, що знайшов союзника в поборюванню Липинського і клясократів та відкрив нового спеца до культур.

А пану Донцову, ще заки він здобудеться на черговий подвиг проти Липинського, дозволяємо собі пригадати наш запит, висловлений ще в 10—11. ч. Дзвонів з 1934. року („З преси і журналів"), який він „дипльоматично" промовчав.

„Нова" молодь. Віленський щоденник „Слово", орґан Мацкевича, містить інтересну статтю про польську середньошкільну й університетську молодь. Ситуація, на думку автора, назагал сумна й невесела: академічна молодь сіра, безідейна і змучена, а середньошкільна, що є здебільша під впливами „Леґіону Млодих", розполітикована, позбавлена всякого ідеалізму, заражена цинізмом, в ніщо не вірить. „Жахлива стареча безнадійність пробивається з тих статтей і віршів (з головного орґану середньошкільної молоді „Kuźnia"), не хочеться вірити, що це пишуть молоді дівчата й молоді хлопці, не вірять вони в ніщо, а в їх серцях пустка". Над такою молоддю боліє польський патріот, а в нас ще цілком недавно Донцов розхвалював якраз таку молодь, що в ніщо не вірить і насолоджувався її „гимном" „Wir sind die neue Jugend, die an nichts mehr glaubt..." (Л. Н. В.)

Від Адміністрації.

Взиваємо цією дорогою заплатити видавництву по 3·50 зол. за І. том „Волині" Самчука враз з коштами пересилки і кількократних упімнень слідуючих довжників: мр. Гнат Бараник і суддя Степан Воркун з Борщева, адвокат Волод. Гриневич і радник суду Волод. Кордуба з Бережан, адвокат Степан Антоневич з Добромиля, радник скарбу Антін Добрянський з Дрогобича, начальник суду Евген Жарський з Галича, др. Роман Волощинський з Ліська, о. Степан Крупський з Нового Міста, др. Бронислав Ґалєцінський з Лежайська.

Черговий список помістимо в слідуючім числі.

Пригадуємо Шановним Передплатникам, що хто бере журнал на кредит, шкодить видавництву, тому просимо всіх, хто залягає з передплатою вирівнати залеглість якнайскорше.

Нові книжки.

Пісня пісень, українською мовою звіршував Б. Кравців. Л. 1935. Накл. Ольги Микитки-Стецишин. Обкл. С. Гординського. Ініціяли й кінцівки із „Прикрас рукописів Галицької України" т. I—III. вид. у збірках Нац. Музею у Л. Друк. 800 нумер. примірників. Ф. вел. 8⁰, стор. 48.

С. Гординський: Буруни. Поезії. Оклад. П. Холодного. Накл. Вид. „Варяг".

І. Чернява: Люди з чорним піднебінням. Вид. „Укр. Культура" 16⁰ 132. Оклад. С. Гординського. Л. 1935.

О. Ткачук: Сині Чічки, нариси. Л. 1935. „Укр. Бібл.". 16⁰, 128.

І. Филипчак: Будівничий держави. Істор. повість з XII в. Вид. філ. „Просвіти" в Самборі. 16⁰, 164.

М. Гірська. Вівчар. Бойківське опов. Л. 1935. Накл. „Мети". 16⁰, 40.

О. Далекий: Тайна одного знайомого. Опов. про дивні пригоди читальняного бібліотекаря. Л. 1935. Накл. „Просвіти". 8⁰, 56.

А. Компанієць: Буря загрожує. Опов. про майбутню війну, з 22 образ. Накл „Просвіти". 8⁰, 64.

Жан Ля Фонтен. Байки. Укр. переспів Я. Вільшенка. Вінета Ю. Кирієнка. Ілюстр. Ґ. Доре. Л. 1935. Вид. „Наш Приятель". 8⁰, 64.

О. Чмелик: Богданчик-пустунчик. Образки М. Фартуха. Л. 1935. Накл. В-ва „Світ Дитини". 8⁰, 14.

А. Лотоцький: Руслан і Либедь, леґенд. опов. з початків Києва. Образки М. Фартуха. Л. 1935. Накл. В-ва „Світ Дитини". 8⁰, 64.

Др. Тот Тігамер: Юнак переможець. Вид. ЧСВВ. кн. 193. Жовква, 1935, м. 8⁰, 124. Ілюстр. і заставки.

о. І. Назарко ЧСВВ.: Молодь. Її сучасний стан у ріжних краях Европи. Відб. з „Нової Зорі". Л. 1935. Накл. Марійського Т-ва Молоді 16⁰, 32.

о. Т. Т. Галущинський: Шестидневе або біблійне оповідання про сотворення світа (Битія 1—31). Вид. ЧСВВ. Жовква 1935.

о. О. Когавс: Судьба світа в світлі віри. З нім. мови перел. о. Ізидор Луб ЧСВВ. Вид. ЧСВВ. Жовква 1935.

Др. Ф. Мефферт: Новозавітні книги джерелом пізнання Ісуса Христа. Переробив о. Я. Брода ЧСВВ. Вид. ЧСВВ. Жовква 1935.

о. О. Годунько: Христос Цар. Л. 1935 16, 16⁰.

о. О. Годунько: Жіноцтву під увагу. Л. 1935. Накл. о. В. Харини. 16⁰, 32.

Проф. С. Шелухин: Критика нового наукового підручника історії України. (Надбитка з „Дзвонів") Л. 1935. 8⁰, 48.

Історія Українського Війська. І. ч.: Військо княжих часів. Вид. Ів. Тиктора. Окл. М. Бутовича. Львів, 8⁰, 48.

Beiträge zur Ukrainekunde. Herausgeg. vom Ukr. Wissenschaft Institut. V. Heft. Anectoda Cartographica, edita a L. Bagrow. I. Die ersten Karten der Ukraine (XVII. Jh.) Von Leo Bagrow. Berlin 1935. Im Verlage der Gesellschaft der Freunde des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes E. V. Формат 35×57·5 цм. В тім зошиті є 8 перших карт України: I—IV. Ukrainischer Riss, Moskau 1627 (um 1640). (Riksarchivet, Stockholm). V. Ukrainischer Riss, Moskau 1627 (1681). (Sammlung von L. Bagrow, Berlin). VI Karte von Meugden und Bruce. Amsterdam 1699. (Sammlung von L. Bagrow, Berlin). VII. Karte von Beauplan, Danzig 1648. (Sammlung von L. Bagrow, Berlin). VIII. Karte von Berge(n), Berlin um 1680. (Staatsbibliothek, Berlin). Пояснення й історія повстання тих мап є в 5 статтях Л. Баґрова.

Д-р І. Мірчук: Християн Вольф та його школа на Україні. Накл. „Записок ЧСВВ." Жовква 1934, 8⁰, 12.

I. Mirčuk (Berlin) Christian Wolf und seine Schule in der Ukraine. Sonderabdruck Germanoslavica. Jahrgang III. № 3—4.

Др. М. Гнатишак: Цар Соловей. З історії українського словянофільства й символіки. (Надбитка з „Дзвонів"). Л. 1935, 8⁰, 10.

Р. Борис: Українські сили під Московією. 1920—1935. Накл. В. Кунанця. Л. 16⁰, 32.

R. Wraga: Sowiety grożą Europie. Nakł. czasop. „Bunt Młodych". Warszawa 1935, 8⁰, 30

К. Расовач: Сталість закона розвинення індивідуальности. Соціяльно фільософічні досліджeння. Зш. 1. Виходить аркуш. зшиткати накл. Д. Гарасевича. Кремянець, 1935. 16⁰, 80.

І. С-ий: Початкова ґеометрія. Л. 1935. Накл. „Самоосвіти". 16⁰, 32.

С. Гайдучок: Свобідний дручок (Складанка вправ). Бібліот. Сокіль. Вістей. 16⁰, 8.

Е, Кран: Мусимо фільмувати Накл, Вид, „Кіно", Львів 1935,

Вже появився літературний архитвір — небуденна повість

УЛАСА САМЧУКА під заг.

„ВІЙНА І РЕВОЛЮЦІЯ“

як II. том „Волині“

Це найновіший твір У. Самчука, який дістав **першу нагороду** на літературнім конкурсі, і якого літературна критика признала за **найвизначнішого і передового сучасного українського письменника.**

Жадна інша книжка, що появилася в нас по світовій війні, не зєднала собі такої симпатії читачів і такої прихильної критики, як І· том „Волині“.

А **„Війна і Революція“** значно перевищає І. том „Волині“ під кожним оглядом.

„Війна і Революція“ це могутня епопея світової війни, українських визвольних змагань і революції на Волинській Землі,

„Війна і Революція“ дає глибоке зрозуміння нашого недавно минулого і плястичний образ української душі, розколиханої переломовими подіями.

„Війна і Революція“ приневолює читача щераз переживати незабутні події, зворушуючи його до дна душі.

„Війна і Революція“ пересякла від першої до останньої сторінки великим патріотизмом, що корініться глибоко в рідній землі.

„Війна і Революція“ приковує до себе увагу читача незвичайно займаючим змістом.

Ця знаменита і високовартісна повість коштує всього тільки **4·50 зол.** мимо великого обєму книжки (17 арк. вел. 8⁰).

Замовлення і гроші слати на адресу:

Видавництво Дзвони, Львів, вул. Японська 7/II.

Найвигідніше пересилати гроші розрахунковими (синіми) переказами, бо висилка грошей такими переказами нічого не коштує.

Спішіться з замовленнями і висилкою грошей, щоби в час набути цю цінну книжку й аби не сталося так, як з І. томом „Волині“, що багато з тих, як хотіли її набути, зголосилися з замовленням, коли наклад був уже вичерпаний

„Війна і революція“ трорить окрему цілість і тому можуть читати її й ті, що не знають І. тому „Волині“. Приготовляється до друку друге видання І. т. „Волині“.

Замовте цю книжку, а напевно не пожалуєте. Навпаки, будете вдоволені цінним і культурним набутком.

Хто замовляє книжку прямо в Видавництві, тому порто оплачуємо самі.